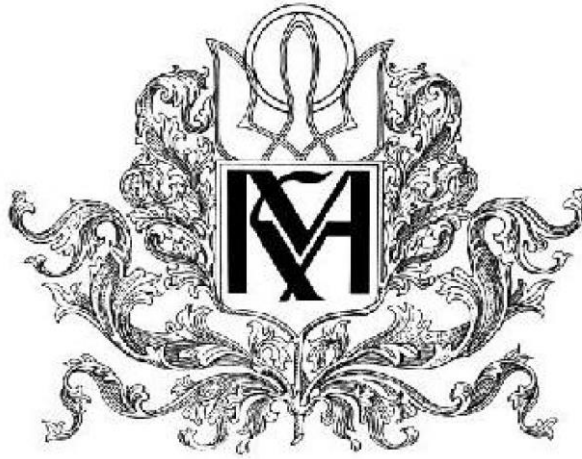

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
факультет соціальних наук та соціальних технологій
кафедра політології

Бакалаврська робота
Освітній ступінь – бакалавр

На тему:
«Прояви авторитарної політики в Україні після 2019 року»

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності
052 Політологія
Шийко Марія Миколаївна

Керівник: Гарань О.В.
Доктор історичних наук, професор кафедри
політології НаУКМА
Рецензент: Шаповалов С. А.
Старший викладач
Бакалаврська робота захищена
З оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« » _____ 20__ р.

Київ-2023

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади й визначення понять.....	5
Розділ 2. Концентрація влади під час війни.....	19
2.1 Утвердження чинної влади.....	19
2.2 Вертикалізація системи управління під час війни.....	36
2.3 Прояви авторитаризму в медіа.....	38
Розділ 3. Потенційні наслідки для майбутнього України.....	44
3.1 Ризики та прогнози.....	44
Висновки.....	51
Список використаних джерел та літератури.....	54
Анотація.....	64

Вступ.

Актуальність дослідження зумовлена наступним. Після обрання нової влади у 2019 році через здобуття партією «Слуга народу» монобільшості відбулось концентрування влади в руках однієї політичної сили. Під час війни відбувається додаткова концентрація влади навколо Президента та виконавчої гілки. Постає питання, як вплинуть ці зміни на повоєнну українську демократію, особливо у контексті вже набутого статусу кандидата у ЄС 23 червня 2022 року. Оскільки авторитарна тенденція управління в перспективі є загрозою членству України у ЄС - у нашій роботі намагаємось дослідити, чи відбулась ерозія демократії після обрання нового парламенту та Президента у 2019 році та чи присутні авторитарні риси управління у новій владі.

Об'єктом дослідження є політичний режим в Україні після парламентських та президентських виборів 2019 року.

Предметом є прояви авторитарних рис управління в Україні після зміни влади у 2019 році.

Метою є з'ясувати, чи присутня тенденція авторитарного управління з 2019 року в українській політиці за Президента В. Зеленського.

Завданнями є наступні пункти:

1. Визначити поняття «авторитаризму», обрати актуальні визначення для української політики.
2. Дослідити популізм як рису авторитаризму на прикладі української політики після 2019 року.
3. Проаналізувати зміни у владі, що відбулися після 2019 року на предмет наявності авторитарних проявів.
4. З'ясувати прогнози процесу концентрації влади у перспективі.

Методологія та методи роботи.

Методологія: виходили з аналізу авторитаризму, що був сформований такими теоретиками як М. Вебер та К. Мюдде. Концепцію визначення популізму використовували за К. Мюдде та К. Гоккінсом. Використовуємо у роботі функціоналістський підхід до визначення авторитаризму та популізму. Авторитаризм аналізували виходячи з теорії інституціоналізму, а популізм - з теорії класової взаємодії. Користувались концепцією взаємозв'язку між авторитаризмом та популізмом, яку розробили К. Мюдде та розвинули Бен М. Маккей і Г. Колке.

Методи: у процесі дослідження були використані інструменти кейс-стаді (аналіз динаміки авторитаризму в хронології (після парламентських та президентських виборів 2019 року) у кількох сферах публічної політики; контент-аналіз, дискурс-аналіз (співставлення понять «авторитаризму», «популізму» з риторикою державної політики з 2019 року) та прогнозування (розгляд політичної ситуації в перспективі).

Хронологія охоплює проміжок часу з моменту оголошення результатів виборів Президента 31 березня 2019 року і до чинного моменту червня 2023 року.

Джерельною базою є статті Конституції України, закони Верховної Ради України, висновки ЦВК та КСУ, виступи політиків, офіційні сторінки депутатів у соціальних мережах, інтерв'ю. Також спираємось на опитування, що проводили українські соціологічні центри: Фонд «Демократичні ініціативи», Центр Разумкова, КМІС. Аналізували роботи міжнародних та українських політологів у сфері взаємозв'язку авторитаризму та популізму, ерозії демократії, проблем транзитних та гібридних режимів (S. Waisbord, D. Bessner, M. Sparke; N. Fraser; J. McCarthy, M. Albright; W. Bello, J. Dempsey, I. Scoones, M. Edelman, P. Taggart and S. Pattern, C. Mudde, M. Higgins; а також Є. Харитонов, Д. Коваль, А. Романюк, В. Бурдяк, М. Чабанна, Ю. Мацієвський, Ю. Макар, І. Павленко, І. Побочий, О. Нечосіна, Т. Кузьо, О. Стогова).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що містять 4 підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури, анотації. Обсяг роботи - 64 сторінки.

Розділ 1. Теоретичні засади й визначення понять.

У роботі ми досліджуємо тенденцію до авторитарного управління в політиці України з 2019 року та популізм як інструмент такого авторитаризму. У дослідженні були використані матеріали міжнародних та українських дослідників, а також наукова література для визначення понять популізму, авторитаризму та характеристики політичних режимів (в особливості випадку України) на пострадянському просторі. Згадані терміни у роботах українських політологів як проблема вперше з'явилися у 1990 роках, після набуттям Україною незалежності, та активно досліджуються з того часу.

«Авторитаризм можна визначити як недемократичний політичний режим, який передбачає концентрацію влади в руках окремої особи або групи осіб, котрі не прагнуть досягнення суспільної згоди стосовно легітимності їх влади. При цьому відбувається зменшення ролі представницьких інститутів влади і громадян в цілому, вони усуваються від процесу прийняття політичних рішень», – зазначає політолог Маргарита Чабанна.¹

О. Скрипнюк визначає авторитаризм як політичний режим з високою концентрацією влади в руках однією людини або обмеженої групи людей, які контролюють політичні, економічні та соціальні інституції в країні. В такому режимі існує обмежена свобода висловлювання, діяльності опозиції і переважно домінує провладна партія. Головна ідея - переконання населення у пріоритеті сильної централізованої влади та відсутності здатної боротись за владу опозиції.²

О. Стогова зазначає, що авторитарні режими - це ті, що користуються популістською риторикою та демагогією, спираючись на широкі маси населення та використовуючи популізм як інструмент здобуття широкої підтримки для здобуття влади. Неосвічена більшість електорату голосує за таких кандидатів, але населення не здатне опісля якісно відстежувати звітність виконання обіцянок та політичні тенденції. Через це режим має потенціал та високі шанси набувати рис авторитарного управління. Такі популістські режими мають унікальну рису

---

¹ Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм. Уявна подібність та сутнісна різниця, – 2003.

² Скрипник О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. ScienceRise: Juridical Science, (2 (12)), – 2020, С. 18-23.

перебільшеної «народності», де популізм використовується як авторитарна модель контролю мас.³

Питання взаємозв'язку популізму та авторитаризму досліджувалось Є. Харитоновим, Д. Ковалем, А. Романюком, В. Бурдяком, М. Чабанною, Ю. Мацієвським, Ю. Макаром, І. Павленком, І. Побочим, О. Нечосіною, Т. Кузьо, О. Стоговою, а також аналітичними та соціологічними центрами, як Центр економічної стратегії, Центр Разумкова, КМІС та інші. Головними темами наукових робіт вищезгаданих дослідників переважно є популізм та авторитаризм у контексті пострадянського простору, кейс-стаді політичного режиму України крізь роки та загрози авторитарної тенденції з часом, порівняльні аналізи України з іншими пострадянськими країнами тощо.

З міжнародної точки зору питання популізму та його різновидів, ерозія політичного режиму таким типом агітації тощо досліджувалась наступними науковцями: S. Waisbord, D. Bessner, M. Sparke; N. Fraser; J. McCarthy, M. Albright; W. Bello, J. Dempsey, I. Scoones, M. Edelman, P. Taggart and S. Pattern, C. Mudde, M. Higgins та іншими. Головні підтеми, якими ми користувались у аргументації нашої роботи та які користуються популярністю серед іноземних дослідників, є комунікація популізму з демократичними режимами та видозміна такого режиму з часом; неоліберальні демократії, які страждають від трампізму (як прояву популізму); порівняння авторитарних та популістських режимів щодо їхнього зв'язку з неолібералізмом, фашизмом й прогресивнішими формами популізму; зростання різновидів популізму в різних режимах в останні десятиріччя.

Бен М. Маккей і Г. Колке у своєму дослідженні авторитаризму зазначають про високу кореляцію авторитаризму та популізму та виділяють термін «авторитарного популізму». Цей термін визначається як вид популізму, що часто обходить чи захоплює демократичні інституції, використовуючи їх для легітимізації свого управління, зосередження влади, а також притиснення та обмеження опозиційного мислення. В таких режимах панує харизматичне управління лідерів, культи особистості, правління на базі кумівства сімейного чи клептократичного типу.⁴

---

³ Стогова О. Популізм як різновид авторитаризму [Текст] / О. В. Стогова // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції "Десяті осінні юридичні читання" (18-19 листопада 2011 року) : у 4-х ч. - Хмельницький, Частина перша. – 2011, С. 122-125.

⁴ McKay B. M., & Colque G. Populism and its authoritarian tendencies: The politics of division in Bolivia. *Latin American Perspectives*, – 2021, P. 7-13

Популізм варто розуміти як один з інструментів авторитарних режимів прийти до влади або спосіб здійснювати управління в країнах з невисоким рівнем політичної освіти та залучення в політику серед більшості населення. Прядко В. та Дем'яненко В. зазначають, що ця проблема особливо гостро існує на території пострадянських країн таких як Росії, Білорусі, Україні, країнах Південного Кавказу та Центральної Азії.⁵ Зазначаємо, що ці поняття варто досліджувати невід'ємно одне від одного у геополітичному контексті пострадянського простору, в якому знаходиться Україна. У зв'язку з цим далі по черзі пояснимо та порівняємо ідентифікації цим термінів в роботах українських та міжнародних дослідників, а також в наступних розділах наведемо приклади подій з політики України після 2019 року, що актуально підтверджують взаємозв'язок цих тенденцій.

Найпоширеніше визначення популізму як політичного явища, що зустрічається в українських дослідників – це явище взаємодії керівного класу (номенклатури: політиків, кандидатів у політики, чинних депутатів тощо, користуються пасивним виборчим правом) та народу (так званих non-state actors, звичайних громадян, що користуються тільки активним виборчим правом), де комунікація з народом ведеться «згори-донизу», шляхом протиставлення народу та еліти. Державні посадовці у секторі публічної політики, що наділені повноваженням звертатись до населення, зловживають використанням гасел-відокремлень на кшталт «їх» та «нас» або наголошуючи на різних групах населення, до якого звертаються. Для прикладу, ГО «Чесно» наводить випадок із політичною агітацією «Партії регіонів» під час Помаранчевої революції з поділом українців на 3 різні «сорт». ⁶

Ця риторика часто передбачає нереалістичні обіцянки, наголошення на розв'язанні болючих питань для електорату або базування політичних кампаній на актуальних проблемах серед суспільства (для прикладу, проблема ромів у Румунії, що веде до популістської політики прем'єр-міністра Орбана та провокує консервативнішу національну політику щодо мігрантів). В Україні особливо яскраве використання популізму відбулось у 2019 році під час кампанії чинного Президента Володимира Зеленського – у своїх промовах він обіцяв реалізацію бажаних (але об'єктивно нереалістичних у зазначений короткий час) реформ та політик: збільшити пенсії до мінімальних 5000 грн на місяць, підвищити

---

⁵ Дем'яненко В. & Прядко Т. Популізм у країнах пострадянського простору: особливості та прояви. ДВНЗ «ПХДПУ імені Григорія Сковороди»; Домбровська ЯМ. – 2021, С. 8.

⁶ ГО "Чесно". Листівка "Три сорти українців" [Електронний ресурс] / ГО "Чесно". – 2004.

зарплати вчителям до \$4000, припинити «епоху бідності», повернути ставку долара по 8 грн тощо.⁷

Дослідниця О. Стогова у роботі «Популізм як різновид авторитаризму» зауважує, що в сучасних суспільствах популізм є найпопулярнішим методом управління масами. Крім того, на її думку, популізм та авторитаризм тісно пов'язані, адже авторитарна тенденція відрізняється від демократичного типу управління зловживанням повноважень та використанням примусу, причиною якого є несправедливий розподіл ресурсів між владою та суспільством та низький середньостатистичний рівень доходів населення (соціальна база мало або недостатньо забезпеченого населення переважає середній клас).⁸

Найбільше популізм вкорінюється у режимах, де верстви населення мають низький рівень політичної та правової культури, а також – нестабільні судові структури, що виявляють прихильність до влади, а не до закону. Населення у таких режимах не здатне відрізнити демагогію від реалістичних політичних обіцянок, «чорне» від «білого» і готові обожнювати кожного політичного лідера, що позиціонує себе близьким до їхніх проблем. Вищезазначені риси невисокої політичної культури активно використовують політичні демагоги для утримання електоральної підтримки – зазначає у своїй аналітиці І. А. Побочний.⁹

Є. Харитонов, у свою чергу, вносить важливе доповнення у дослідження теми українського авторитаризму та визначає популізм як частину української політичної культури, аргументуючи тим, що в українців ще формуються політичні цінності. На його думку, через вплив радянської системи колективний механізм прийняття рішень українців постраждав від «аполітичності», що проявляється у небажанні брати на себе відповідальність у активному виборчому праві (обирати політиків), поки це не критично.¹⁰ Наприклад, у звіті ЦВК аналіз показує, що явка на президентських виборах завжди статистично вища за парламентські¹¹.

---

⁷ Єргович П. Зіставний аналіз промов президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of East Slavic languages and literatures). – 2021, С. 35.

⁸ Стогова О. Популізм як різновид авторитаризму [Текст] / О. В. Стогова // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез міжнародної наукової конференції "Десяті осінні юридичні читання" (18-19 листопада 2011 року) : у 4-х ч. - Хмельницький, Частина перша. – 2011, С. 122-125.

⁹ Побочний І. Політичний популізм і його місце в сучасному протистоянні політичних сил в Україні. Мультиверсум. Філософський альманах. –2008.

¹⁰ Харитонов Є. Харитонова, О. & Харитонова, О. Політичні цінності і рекодифікація українського цивільного законодавства. – 2020.

¹¹ Основні статистичні відомості виборчого процесу [Електронний ресурс] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. - No 3. – С. 34.

У міжнародних дослідженнях визначення терміну було взято ширше: голландський політолог К. Мюдде надає популізму визначення політичного світогляду. Згідно з його концепцією політики свідомо використовують неосвіченість населення для своїх кампаній: незалежно від ідеології політичні діячі апелюють не до раціональності, інтелекту, чи критичного розуму електорату, не ставлять ситуацію в перспективу, а навпаки – звертаються до універсальних (і часто абстрактних) понять: солідарність, віра, повага, справедливість.¹²

Кірк Гокінс, дослідник впливу популізму на державні інституції в університеті Бригама Янга, підходить до ідентифікації з іншої перспективи та зазначає, що сучасний популізм – це повстання проти корупції панівного класу політичної еліти. Це рух, який на пряму апелює до народу, прямо протиставляючи себе наявним структурам влади та панівний у суспільстві цінностям та ідеям.¹³ Тобто бачимо, що більшість визначень сходяться у розуміння популізму як демагогічної політичної практики, що протиставляє еліти – корупційні «вони» та позиціонує населення як жертву – «ми», яку зараз звільнить новий політик-визволитель.

Популізм є рисою авторитаризму, але сам по собі популізм не є авторитарним і не веде до авторитаризації державних процесів. Залежно від політичного контексту в країні популізм може більш ліберальним або більш консервативним, але авторитаризм як наслідок залежить від багатьох інших факторів, таких як стан політичної опозиції у країні, політична кампанія, яка привела популістський уряд до влади, позиція у міжнародній спільноті та стосунки з міжнародними партнерами тощо.

Британський політолог Пол Таггарт також дотримується думки, що популізм є окремою специфічною рисою політики, яка сама по собі не є причиною авторитаризму і не може однозначно його спричинити. Таггарт погоджується тільки з принципом «народності».¹⁴ В свою чергу, голландський дослідник К. Мюдде підсумовує розбіжності думкою, що популізм виникає з категоричного розділення населення на 2 табори: народ та еліти («the pure people» проти «the corrupt elite») і стверджує, що популісти в такому випадку намагаються

---

¹² Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and opposition*, – 2004. – 39(4), P. 541-563.

¹³ Hawkins K. Read M. & Pauwels T. *Populism and its causes. The Oxford handbook of populism*, – 2017, P. 267-286.

¹⁴ Taggart P. *Populism and the pathology of representative politics. In Democracies and the populist challenge. Palgrave Macmillan, London*, – 2002, P. 62-80.

охоплювати максимальну масу населення, висловлюючи «загальну волю». Тобто по суті – доносячи до людей те, що вони хочуть почути.¹⁵

Іноземні вищезгадані дослідники мають багато спільних тез. Дослідники стверджують, що популістські політики часто є початком встановлення авторитаризму, адже неосвічене населення, не здатне відстоювати свої інтереси, веде до встановлення авторитарної влади – це підсумовують у своїй роботі альянс авторів: Бесснер і Спарк (2017); Фрейзер (2017); Снайдер (2017); Олбрайт (2018); Біггер і Демпсі (2018) та інші.¹⁶ Вони так само зазначають, що це не є 100% результатом популістської політики, швидше однією з можливих стратегій розвитку режиму. Популізм в таких випадках часто просуває протекціонізм та радикальну національну політику. Для прикладу, політика Трампа після перемоги на виборах США та посилення контролю мігрантів, збільшення обігу зброї – зазначає аналітик політики «білого націоналізму» у США Гірокс А.¹⁷

Також просувають перевагу власного суверенітету та інтересів над глобальними міжнародними домовленостями – ілюстрацією цієї політики є відмова прем'єр-міністра популіста Угорщини Віктора Орбана дотримуватись рішення Міжнародного кримінального суду щодо арешту Володимира Путіна, про що він заявив у коментарі для прес-ресурсу CNN.¹⁸ Такий традиційний популізм включає систематичне поширення тез у населення щодо швидкого розв'язання складних проблем, нездатності «зам'яких» ліберально-демократичних адміністрацій впоратись з цим десятиріччями та звернення до народу від імені «людей».

У нашій роботі також досліджуємо можливі впливи популізму на демократичний режим – цю тему підіймає у своїй статті доктор політичних наук університету ім. Шевченка О. Ткач. Після приходу до влади такого режиму часто (є тенденція до цього) відбувається зловживання правовою системою задля здійснення політичних репресій щодо опозиціонерів та активістів, часткове або де-факто повне об'єднання гілок влади, відхід від демократичних методів керування,

---

¹⁵ Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and opposition*, – 2004. – 39(4), P. 541-563.

¹⁶ McCarthy J. Authoritarianism, populism, and the environment: Comparative experiences, insights, and perspectives. *Annals of the American Association of Geographers*, 109(2), – 2019, P. 301-313.

¹⁷ Giroux H. White nationalism, armed culture and state violence in the age of Donald Trump. *Philosophy & Social Criticism*, 43(9), – 2017, P. 887-910.

¹⁸ McGee L. Hungary says it would not arrest Putin if he entered the country [Електронний ресурс] / Luke McGee // CNN. – 2023.

заперечення та спроба знищення реальної політичної опозиції, зловживання посадовими обов'язками тощо.¹⁹

Усе це вважається характеристиками згортання демократії та набуття режиму авторитарного типу. Цитуючи дослідницю Оксфордського університету Бермео Ненсі, відбувається так званий «democratic backsliding» – процес ослаблення та руйнування демократичних цінностей та інституцій в країні, що попередньо була стабільною та міцною демократією; процес «зсуву» політичного режиму у менш демократичний та більш авторитарний.²⁰

Зазначаємо, що це не є обов'язковим причинно-наслідковим зв'язком. Популізм та авторитаризм пов'язані ідейно та часто існує тенденція трансформації політичного режиму у авторитарний у разі домінації популістський політичних сил. Втім, існує багато прикладів демократій з присутніми популістськими політичними силами, але відносно стабільним режимом. Згідно з аналітичним звітом 2023 року міжнародної правозахисної організації Freedom house²¹ для прикладу можна взяти такі країни:

1. США та трампізм.

З 2016 року після обрання Д. Трампа відбувся зріст праворадикальної популістсько-авторитарної тенденції. Прикладами популізму є використання ним традиційного протиставлення: засудження попереднього «зрадника народних інтересів» Б. Обама; позиціонування себе як представника-лідера звичайних американців, яких забули і не чують в політиці; класичні обіцянки кращого майбутнього: «відновлення великої Америки» до своєї колишньої сили і статусу. Робота польських дослідників Водака Р. та Кжижановського М. підсумовує: усе це підкреслює наявність сильного політика-демагога в країні з міцною демократією та стабільною системою стримувань та противаг.²² США у щорічному аналізі демократичності країн світу Freedom house отримала рейтинг 83/100, що позначається як «вільна та стабільна демократія», а також 33/40 у шкалі політичних свобод та 50/60 у шкалі громадянських свобод, що доводить її демократичність.²³

2. Італія та праворадикальні популісти.

---

¹⁹ Ткач О. Згортання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. Політичні дослідження/Political Studies: Український науковий журнал, (2), – 2021, С. 170-185.

²⁰ Bermeo N. On Democratic Backsliding. Journal of Democracy, 27(1), – 2016, P. 5-19.

²¹ Dataset of countries and territories [Електронний ресурс] // Freedom house. – 2023.

²² Wodak R. & Krzyżanowski M. Right-wing populism in Europe & USA: Contesting politics & discourse beyond 'Orbanism' and 'Trumpism'. Journal of Language and Politics, 16(4), – 2017, P. 471-484.

²³ Dataset of countries and territories [Електронний ресурс] // Freedom house. – 2023.

Популізм в Італії сконцентрований у кількох партіях: «Ліга» (La Lega) - популістська праворадикальна партія, що стала популярна під керівництвом Маттео Сальвіні та виступає за суверенітет, антимиграційну та антиєвропейську позицію. «П'ятизірковий рух» (Movimento 5 Stelle) - популістська партія, що використовує антиелітарну риторику та звертається до «простих італійців, таких як ми з вами», обіцяє боротьбу зі старою корупційною системою влади, політичним елітаризмом. «Брати Італії» (Fratelli d'Italia) - праворадикальна популістська партія з націоналістичними ідеями, що виступає проти масової міграції та за суверенітет Італії. У аналітиці технократичного популізму в Італії після правління колишнього прем'єра (також популіста) Берлусконі автори А. Кастальдо та Л. Верзікеллі підсумовують, що ці партії мають популістську спрямованість і використовують агресивну риторику та обіцянки, щоб залучити виборців. Однак, Італія залишається демократичною країною з парламентською системою та розвинутими демократичними процедурами.²⁴ У рейтингу Freedom house країна була оцінена одним із найвищих балів - на 90/100: 36/40 політичні свободи та 54/60 громадянські свободи.

3. Індія та Нарендра Моді.

В Індії популізм виражений діяльністю прем'єр-міністра Нарендра Моді: у своїй кампанії він використовував антиелітарну риторику, тобто відокремлення «корупційних еліт» та «населення-жертви», звинувачуючи у негараздах населення «Ділійський клуб» (престижний інтелектуальний форум) та політичну еліту. Сінха С., британський політолог індійського походження із School of Oriental and African Studies у Лондоні зазначає, що Моді постійно наголошує на своєму простому походженні зі звичайних індійців та обіцянках повернути «Ачхе Дін» - кращі дні індійських громадян: економічний розвиток, збільшення робочих місць, боротьбу з корупцією та покращення життєвих умов. Водночас завдяки сильним державним інституціям, свободі преси та мультикультурному населенню Індія залишається найбільшою за чисельністю демократією у світі.²⁵ У вищезазначеному рейтингу демократичності країн Індія була оцінена на 66 балів зі 100: 33/40 за громадянські свободи та 33/60 за політичні свободи, що вважається не надто стабільною, але все ще демократією.

---

²⁴ Castaldo A. & Verzichelli L. Technocratic populism in Italy after Berlusconi: The trendsetter and his disciples. *Politics and Governance*, 8(4), – 2020, P. 485-495.

²⁵ Sinha S. Fragile hegemony: Modi, social media and competitive electoral populism in India. *International Journal of Communication*, 11(2017), – 2017, P. 415-418.

Ці приклади підтверджують, що популізм не обов'язково є початком авторитаризму, адже окрім нього, на нашу думку, на стабільність політичного режиму впливають багато інших факторів:

- **Сильні державні інституції.**

Незалежність гілок влади, відсутність корумпованості та незалежність бюрократів від голови держави (тобто бюрократична система виконує обов'язки, але не служить персонально Президенту).

- **Активність опозиції та мультипартійна політична система.**

Опозиційна до голови держави та керівної партії політична думка запобігає узурпації влади. Своєю критикою опозиція спонукає населення пильніше відслідковувати діяльність влади та балансує стабільність політичної системи.

- **Свобода преси та громадянське суспільство.**

Незалежні медіа та телеканали вносять різноманіття у публічні думки, гарантуючи різноманіття позицій щодо економічних, політичних та інших питань. Це запобігає узурпації владою медіапростору та перетворення ресурсів інформування у канали провладної пропаганди.

- **Політична активність громадян.**

Степінь залучення громадян у політику, відсоток активного електорату під час виборів, відслідковування дотримання обіцянок владою після виборів, ГО громадянського суспільства та тощо – усе це підтримує демократію, тримає владу відповідальною перед населенням та не дозволяє владі поширювати корупцію та кумівство, здійснюючи ерозію демократичності.

- **Міжнародні зв'язки та торгівля.**

Політичний режим міжнародних партнерів держави та політичний табір, у якому країна знаходиться також впливає на політичний режим: в умовах приєднання до авторитарно-тоталітарних партнерів в угодах та комунікації з рештою світу влада держави буде вимушена дотримуватись більш авторитарної комунікації альянсу, так як це сталося на приклад з Білоруссю чи Казахстаном.

- **Історичне минуле.**

Шлях формування державних інституцій через історію впливає на інклюзивність (міцні зв'язки комунікації між владою та населенням) або ексклюзивність інституцій (авторитарне правління політичного кола без звітності населенню): часто це визначає попередній досвід як частини імперії, колонізованої держави чи навпаки – метрополії.

- **Геополітичне становище.**

Позиція на мапі впливає не менше, оскільки у разі знаходження близько до своїх ворогів або тоталітарних сусідів політичний режим перебуває у постійній загрозі втручання, тож влада перебирає більшу частину обов'язків на себе, зменшуючи цим політичну залученість населення та демократичність. Прикладами є Південна Корея (постійний конфлікт з КНДР) або Азербайджан (конфлікт за Карабах з Вірменією).

Розгляньмо, чи були спроби авторитарного управління в Україні та за яким умов це відбувалось. Спроби встановлення авторитаризму в Україні та посилення авторитарних проявів траплялись час від часу з моменту набуття Україною незалежності у 1991 році. Погоджуємось з аналітикою Ю. Мацієвського: першим випадком стало проведення референдуму Президентом Леонідом Кучмою у 2000 році – винесення 6 питань на розгляд, 2 з яких були визнано неконституційними, що свідчить про спробу обійти норми законодавчого прийняття рішень та «просунути» крізь систему власну ініціативу, зловживаючи службовими зобов'язаннями.²⁶ Референдумом 2000 року Леонід Кучма намагався звизити повноваження парламенту, надавши більше обов'язків президенту та перетворити парламентсько-президентський режим у консолідований авторитарний. Запобігти цьому допомогла політична опозиція та небайдуже громадянське суспільство на прикладі Георгія Гонгадзе, що викрив можливу причетність Президента Кучми до російської ФСБ та утримання України від вступу до НАТО.²⁷ Ці ситуації доводять, що демократія в Україні навіть у часи 90-х хоч і була нестабільна й межувала з гібридним режимом, але була.

Ще одним прикладом стала Помаранчева революція у 2004 році, коли Віктор Янукович, один із кандидатів у президенти, здійснив спробу отруїти опонента (зазначаємо, що наразі досі невідомо, хто саме винен та як саме це було здійснено, але є підстави звинувачувати лідера опозиційної партії В. Януковича), фальсифікував результати та підкупував електорат, щоб схилити результати виборів на свою користь - наводить приклади Денисенко В.²⁸ У цьому випадку чітко спостерігається агресивна спроба сконцентрувати владу у руках однієї політичної сили, обмежити та знешкодити опозицію, а також відбулась маніпуляція виборами та спроба самопризначення на посаду голови держави.

---

²⁶ Мацієвський Ю. Спокуси авторитаризмом. Критика – (5-6). [Електронний ресурс] – 2011, С. 14-22.

²⁷ Шаповал Ю. Справа Гонгадзе // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво. — с.685 ISBN 978-966-611-818-2 – 2011.

²⁸ Денисенко В. Віктор Янукович під час Помаранчевої революції та за президенства Віктора Ющенка (2004-2009 рр.). Zaporizhzhia Historical Review, 4(56), 159-173. – 2021.

Однією з рис перетворення політичного режиму на авторитарний є неієздатність судової гілки самостійно та незалежно здійснювати прозоре правосуддя, прикладом чого були ваганнях суду скасовувати 2 тур та призначати переголосування президентських виборів у 2004 році. Адже часткове злиття судової та виконавчої гілок таким чином поставило б інтереси провладного кандидата Януковича під ризик. Рішенням Верховного Суду України від 3 грудня 2004 року під тиском міжнародних партнерів та активних протестів громадянського суспільства України було доведено, що тиск влади не зміг побороти опозицію народу – 2 тур було призначено для переголосування.

Наступним прикладом є каденція президента В. Ющенка, а саме період 2007 року, коли за маніпуляцій прем'єра В. Януковича відбувалась активна міграція депутатів-мажоритарників у парламенті, відомих як проплачених посадовців «тушок». Через хабарництво та перекупування голосів парламентарів це спричинило парламентську кризу, через яку «Партія регіонів» здобула де-факто монобільшість, «купаючи» будь-яку необхідну кількість голосів для ухвалення вигідних для своєї політичної сили законопроектів. Окрім цього у 2010 році під час виборів президента України з боку кандидата В. Януковича відбувались численні фальсифікації голосів мертвих людей, підкупи для кількарразових голосування на різних дільницях, що сигналізувало про спробу здобути владу силою та призвело до проведення повторного 2 туру виборів.²⁹

Найяскравішим прикладом грубого встановлення авторитаризму є приклад початку Революції Гідності у 2014 році за тієї ж каденції Януковича. Першопричиною стало рішення піти проти волі населення, відмовившись у останній момент від підписання Угоди про Європейську інтеграцію та економічного зближення з Росією, що загрожувало втратою державного суверенітету. Брак легітимації режиму та підтримки політики електоратом чітко вказали на посилення авторитаризму та гостру ерозію демократичних інститутів у країні.³⁰ Цитуючи М. Рябчука, позначаємо ці події як “авторитарну консолідацію” та спосіб влади Януковича апаратом примусу та покарання зміцнити режим та ухвалити заходи для гарантування стабільності режиму.³¹

---

²⁹ М'ягков М. & Ордешук П. Вибори 2010 в Україні: чи є підстави говорити про фальсифікації?. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, (3), – 2010, С. 15-40.

³⁰ Головка В. Палій О. Черевко О. Янішевський С. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України: наук.-метод. матер. за заг. ред. П. Полянського. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, – 2015, С. 36.

³¹ Рябчук М. Від «хаосу» до «стабільності»: хроніка авторитарної консолідації. Київ: К.І.С., – 2012, С. 288.

«Тригером» ситуації стало грубе використання апарату примусу – репресії мітингарів, побиття, використання сил спецпризначенців, «Беркуту» та відкриття вогню по живих мішенях мирних демонстрантів. Це пряма відсутність верховенства права, вибіркоче правосуддя та забезпечення легітимності режиму підтримкою силовиків – методи, що використовують авторитарні режими такі як Росія, Білорусь, Казакстан, Таджикистан тощо – зазначає Мацієвський Ю.³² Україна у 2014 році була максимально близька до перетворення на авторитарний режим, якби не спротив громадянського суспільства. Британський політолог Тарас Кузьо також зазначає про 2014 рік та революцію Гідності як про події, що у перспективі відображають прогалини у стабільності української політичної системи: через брак прозорості та звітності державних інституцій, недостатню включеність громадського населення у контроль влади та підсвідому потребу населення вірити у «краще майбутнє», що провокує збільшення політиків-популістів - зміна влади після 2014 року не призвела до радикальних змін у системі та спричинила масовий запит після розчарування владою П. Порошенка на популіста Зеленського (детальніше у підрозділі «Утвердження чинної влади»).³³

У цьому полягає головна різниця між пострадянськими політичними режимами: Україною, Росією, Білоруссю, Казахстаном та іншими. В Україні з 1994 року та каденції Президента Кучми сформувався клас тісно залучених у владу олігархів, що мали полярно різні інтереси. Завдяки мультиполярним інтересам українських олігархів, що тісно вплетені в українську політику у разі конфлікту не існувало одноголосної підтримки чинної влади й виникали політична опозиція, а отже – балансування, що запобігало авторитаризму.³⁴ Окрім цього існувала та існує нецензурована незалежна журналістика (приклад Георгія Гонгадзе, що був убитий за правду), активне громадянське суспільство, що виходить на протести (приклад Гранітової, Помаранчевої та Революції Гідності), а також - політична опозиція, що постійно критикує режим та пропонує альтернативну думку.

Залучення олігархату у владу, корупція, непрозора система управління, зайва бюрократизація як можливість додаткової корупції тощо супроводжували Україну завжди. Але особливі загрози монополізації влади відбувались у певні

---

³² Мацієвський Ю. Спокуси авторитаризмом. Критика. – (5-6).[Електронний ресурс] – 2011, С. 21.

³³ D'Anieri P. & Kuzio T. Ukraine after five years of conflict. Eurasian Geography and Economics, 60(1), – 2019, P. 1-5.

³⁴ Prokor M. & Piechowiak-Lamparska J. Стосунки влади з олігархією на Україні та їх вплив на формування української політики (інформаційний вимір). W: Інформаційне Забезпечення Транскордонного Співробітництва України. Луцьк: Вежа-Друк. Prokor, M., & Piechowiak-Lamparska, J. Стосунки влади з олігархією на Україні та їх вплив на формування Української політики (інформаційний вимір). W: Інформаційне Забезпечення Транскордонного Співробітництва України. Луцьк: Вежа-Друк. – 2013.

періоди – як ризик втрати суверенітету через нові торгово-політичні умови з Росією, масштабні фальсифікації національних виборів президента або початок російсько-української війни. Одна з цих ситуацій сталась у 2019 році під час проведення виборів президента та перемоги Володимира Зеленського з популістською кампанією, заснованою на обіцянках покарати опозицію за «тримання» народу у «епосі бідності».³⁵

Такі обіцянки політичних практик, що були нереалістичними для виконання, спершу призвели до унікальної в історії влади легітимної концентрації влади: набуття монобільшості у парламенті, підтримки Президента на рівні 73%³⁶ та де-факто вибудовування вертикальної системи влади. Втім, популізм – це політика обіцання розв'язання складних проблем швидкими та простими способами, що працює неефективно для утримання довіри та підтримки електорату, тож вже у листопаді 2021 року за опитуваннями соціологічної групи «Рейтинг» підтримка Зеленського впала з 73% до 21%.³⁷

Різниця між демократичним та авторитарним режимом у тому, що авторитаризм дозволяє голові держави і зберегти владу, а реформи провести. В той час як демократичні режими вимагають забезпечити механізм ротації еліт, боротьбу з корупцією та усунення кумівства, реформування системи та усунення олігархату як класу від влади. Тобто у авторитаризмі є можливість задовольнити народ поверховими потребами, в той час, як у демократичному режимі вимагаються корінні суттєві зміни, - стверджує політичний оглядач Віталій Портников.³⁸

Найбільші ризики для демократичних режимів постають під час внутрішніх конфліктів (під час Помаранчевої революції) чи війни з іншими державами – випадок України після атаки Росії 24 лютого 2022 року. Загроза демократичному режиму України полягає у потенціалі для узурпації влади та збереження вертикальної системи управління навіть після перемоги у повоєнний час. Під час війни існує значна підтримка інституту Головнокомандувача та ЗСУ населенням

---

³⁵ Єргович П. Зіставний аналіз промов президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of East Slavic languages and literatures). – 2021, С. 37.

³⁶ Протокол ЦВК про результати повторного голосування з виборів Президента України [Електронний ресурс] // ЦВК. – 21. – 2019.

³⁷ Суспільно-політичні настрої населення [Електронний ресурс] // Соціологічна група "Рейтинг". – 1111. – 2021.

³⁸ Портников В. Про прихильників авторитарного режиму [Електронний ресурс] // Телеканал "Еспресо". – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=5hRF4uEsXic&list=WL&index=20>.

– за опитуваннями Центру Разумкова 96% населення найбільше довіряють ЗСУ та Головнокомандувачу на момент березня 2023 року.³⁹

Втім, існує негативна тенденція до відсутності критики влади та утискання голосу опозиції – це матиме результати на формуванні публічної думки щодо вибору у наступних президентських виборах та довіри до президента. Саме цей аспект ризиків набуття українською демократією авторитарних рис ми і будемо досліджувати у нашій роботі.

Висновки до розділу 1.

Авторитаризм визначаємо як політичний режим з високою концентрацією влади в руках однією людини або обмеженої групи людей, які контролюють політичні, економічні та соціальні інституції в країні. Характерними рисами є обмеження свобода висловлювання, діяльності опозиції і домінування провладної партії.

За О. Стоговою, популізму – це явище взаємодії керівного класу (номенклатури: політиків, кандидатів у політики, чинних депутатів тощо, користуються пасивним виборчим правом) та народу (так званих non-state actors; звичайних громадян, що користуються тільки активним виборчим правом), де комунікація з народом ведеться «згори-донизу», шляхом протиставлення народу та еліти.

Авторитаризм та популізм взаємозалежні в тому сенсі, що за певних умов популістська політика може сприяти встановленню авторитаризму, а також - авторитарні лідери часто користуються популізмом як інструментом своїх виборчих кампаній. Існує навіть окреме поняття «авторитарного популізму», що трактується як авторитарний режим, головним базисом якого є електорат-прихильники популістського лідера. Сам по собі популізм не є авторитарним, але дуже часто в силу різних факторів (геополітичне положення, досвід історичного будівництва державних інституцій в державі тощо) веде до авторитарного керівництва. Також з'ясували, що в силу історичного будівництва державних інституцій (які є більше ексклюзивними, а не інклюзивними), радянського минулого та геополітичного положення сусідства з Росією в народі України є схильність та тенденція довіри лідерам з авторитарним методом управління.

Попередньо в Україні загроза авторитаризму була під час каденції Л. Кучми (період з вертикалізацією влади та розсиланням «темників» як цензуру

---

³⁹ Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 15. – 2023.

незалежних ЗМІ. Також період Януковича: 2007 року під час парламентської кризи та депутатської міграції «тушок», а також під час Революції Гідності з використанням апарату примусу та відсутністю легітимної підтримки тощо.

Розділ 2. Концентрація влади під час війни.

2.1 Утвердження чинної влади.

31 грудня 2018 року Володимир Зеленський, станом на той час, лише кандидат у Президенти та чинний актор і комік оголосив про своє рішення балотуватися на президентських виборах наступного року. Його кампанія складалась переважно з обіцянок без чітких термінів чи гарантій: більшість заяв становили масштабні плани реформ без чіткого плану виконання, чітких цифр чи механізму впровадження нововведень, що перетворювало це таким чином на популістську кампанію. Такі гасла з його передвиборчої політичної програми як «оновити усю освітню та наукову інфраструктуру», «створити чіткий і зрозумілий гарантований пакет медичних послуг», «створити систему інформаційної реінтеграції мешканців окупованих територій в Україну» тощо не передбачали жодних термінів чи плану імплементації (як і більшість згаданих обіцянок).⁴⁰ У теорії окремо визначають так званій «ефект Зеленського» - як поняття популізму на прикладі українського популізму, де політична фігура відбиває погляди «кожного громадянина», «приймає, втілює і утверджує» українсьво у своїй особі як громадянську ідентичність.

⁴¹Прихід до влади Володимира Зеленського відбувся через розчарування електоратом у політиці 5-го Президента та невиконанням ним обіцянок. Через це перші президентські «дебати» на стадіоні та уся кампанія Володимира Зеленського була збудована на критиці опонента та обіцянках виправити помилки попередника.

Населення найбільше було розчароване наступними публічними розслідуваннями за участі 5-го Президента: скандал навколо таємної відпустки на Різдво Президента Порошенка з дружиною на Мальдівських островах. Розслідування Радіо Свобода зазначає, що Порошенко провів у відпустці тиждень, користуючись послугами приватного літака та оминувши паспортний контроль, подорожуючи під вигаданими іменами. Втім, найгірше – відсутність Президента в країні без попередження, що і збурило активне невдоволення в

---

⁴⁰ Передвиборна програма партії «Слуга Народу» [Електронний ресурс] // Політична партія "Слуга Народу". – 2019.

⁴¹ Onuch O. & Hale H. The Zelensky Effect. Oxford University Press. – 2022, P. 40.

мережі.⁴² Згодом на базі цього розслідування ДБР відкрило судову справу на 5-го Президента, про що офіційно повідомило на своєму сайті та Facebook сторінці.⁴³

Черговий великий скандал відбувся щодо корупційних махінацій в оборонно-промисловому секторі за участі сина близького друга П. Порошенка: 22-річний син заступника РНБО Олега Гладковського Павло Букін був звинувачений у шахрайстві та мільйонних корупційних схемах у тіньових закупівлях деталей з РФ – зазначає розслідування Радіо Свобода «Наші гроші».⁴⁴ Цей конфлікт кинув тінь на репутацію Президента, оскільки О. Гладковський був довіреним обличчям голови держави і хоч сам Президент у схему залучений не був – саме ці звинувачення висувало йому населення та згадував опонент В. Зеленський у кампанії 2019 року.

«Panama papers» та організація OCCRP (міжнародна журналістська компанія розслідувань корупції та злочинності) здійснили інший потужний удар по репутації Петра Порошенка у квітні 2016 року, опублікувавши звіт недекларованої власності Президента та офшорних рахунків. Організація займається дослідженням власників офшорних компаній та рахунків за кордоном. У звіті Panama papers фігурувала Roshen Confectionery Corporation, що належить 5-му Президенту. Звіти вказували, що фабрика використовувала офшори для уникнення сплати податків та відмивання коштів. Петро Порошенко попередньо стверджував, що усі його активи відповідають українському законодавству та жодних порушень немає. Втім, Panama papers запустили масивне публічне обговорення щодо чесності Президента та прозорості усіх його рахунків, прирівнюючи його до корупціонерів старого типу у своєму розслідуванні.⁴⁵

Ще одним розчаруванням електорату став скандал пов'язаний із «сірими зарплатами» на 5 каналі у 2017 році. На той час П. Порошенко як власник каналу фігурував у центрі скандалу: журналісти німецького видання Frankfurter

---

⁴² Розслідування: "Mr. Petro Incognito. Таємна відпустка президента Порошенка" [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/28983515.html>

⁴³ ДБР, офіційна Facebook сторінка: розслідування поїздки Президента на Мальдиви [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/dbr.gov.ua/posts/pfbid03WWeQDnUbS3xkD9LxgAbNffVvrUJUgHYqfaPQ9ZPzDXoDKm9wzZSawK3UbyENX22!>.

⁴⁴ САП відкрила справу через розслідування журналістів по розкраданнях в ОПК [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sap-otkryla-delo-rassledovaniya-zhurnalistov-1551277683.html>.

⁴⁵ Ukraine's president offshores revisited: Swiss trust and millions moved out of Ukraine [Електронний ресурс] // OCCRP "Panama papers". – 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://www.occrp.org/en/panamapapers/persons/poroshenko/>.

Allgemeine Zeitung опублікували дослідження, яке стверджує, що журналісти, редактори та інші працівники каналу отримували більшу частину зарплатні у «конвертах», щоб зменшити оподаткування та обійти законодавство. Цей скандал збурих гучне обговорення та засудження в суспільстві щодо етичності такої практики. 5 канал відреагував, пообіцявши провести внутрішнє розслідування та усунути винних, але ця подія спричинила хвилю критики та підірвала довіру до П. Порошенка як президента та власника медіа.⁴⁶ Або викриття дослідженням Радіо Свободи незадекларованої елітної вілли в Іспанії, що задекларована на іспанську філію 5-го Президента у спробі оминати оподаткування.⁴⁷

Саме на критиці цих та інших конфліктів образ Петра Порошенка злився своїм іміджем з усіма іншими олігархами та електорат переконався у потребі шукати когось «нового», менш досвідченого у корупційних оборудках. На таких настроях у 2019 році під час виборів Президента довіра до нової фігури Володимира Зеленського, що спозиціював себе як «слуга народу» та «кандидат від людей» досягла рекордних 73%. Користуючись підтримкою свого політичного бренду, новобраний Президент провів у парламент свою партію «Слуга народу», що вперше в історії України посіла монобільшість.⁴⁸

Таким чином національно обраний Президент з рекордною довірою у 73%⁴⁹ та провладна партія у Парламенті з достатньою кількістю місць, щоб переписувати Конституцію та законодавство під свої інтереси становили загрозу для злиття законодавчої та виконавчої влади, ризикуючи авторитаризувати управління країною.

Об'єм реалізації обіцяних всеохопних реформ у кожному з державних секторів планувався настільки масштабний, що політична партія, усвідомлюючи це, не давала чітких термінів спеціально, запобігаючи критиці від громадянського суспільства та ЗМІ у разі невиконання. За аналітикою «Слово і діло» за 2 роки своєї каденції Президент Зеленський із 647 своїх обіцянок виконав лише 28%, що підтверджує нереалістичний обіцяний темп реформування системи.⁵⁰

---

⁴⁶ Unternehmen von Ukraines Präsidenten unter Betrugsverdacht [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/ukraine-tv-sender-von-poroschenko-steht-unter-betrugsverdacht-14553976.html>.

⁴⁷ Розслідування: "Амігос. Іспанські вілли президента і його друзів" [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=sqiBm12IGdU>.

⁴⁸ Аналітичний звіт: "Вибори народних депутатів України" [Електронний ресурс] // ЦВК. – 2019.

⁴⁹ Протокол ЦВК про результати повторного голосування з виборів Президента України [Електронний ресурс] // ЦВК. – 2019.

⁵⁰ Два роки президентства: топ виконаних і провалених обіцянок Зеленського [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і діло". – 2021.

Зауважимо, що згідно з класифікацією, описаною Гюнтером Р., Монтеро Дж. Р. та Лінцом, виборчі кампанії можна поділяти на кілька типів і «Слуга народу» будувала кампанію з ціллю захопити максимальну більшість українського електорату, працюючи як catch-all party або big tent party.⁵¹

На дострокових парламентських виборах 21 липня 2019 року партія Володимира Зеленського перемогла, отримавши більшість місць у Верховній раді, та стала першою політичною силою в історії України, що здобула парламентську монобільшість.⁵² Як зазначає у своїй роботі про взаємозв'язок виборчих кампаній та системи противаг і стримувань Тисячний В.А - відбувся унікальний випадок у практиці парламентсько-президентських держав, коли завдяки механізму законних всенародних виборів лідер отримав прямий вплив на виконання та формування державної зовнішньої та внутрішньої політики. Таким чином відбувся «запит на злиття гілок влади».⁵³

Цієї ж думки дотримується політолог Степаненко О. Г., стверджуючи, що громадяни проголосували за бренд особистості, а не за професійного кандидата. Ця тенденція поширилась і на обрання депутатів під час парламентських виборів: електорат віддавав голоси за кандидатів, що повторювали харизматичну політику Президента, рекрутуючи таким чином у політику провладних особистостей без політичного досвіду, що створило значний ризик для злиття гілок та посилення авторитарної тенденції у адміністрації Президента після 2019 року.⁵⁴

Зауважимо підстави для такої суцільної перемоги: здобуттю статусу Президента та підтримка партії серед суспільства передували випуск телесеріалу «Слуга народу», який зображував президента як людину з народу, «свого зі своїх», цитуючи голландського дослідника Каса Мюдде: популізм у чистому вигляді як брудну боротьбу еліт проти суспільства.⁵⁵ Серіал був запущений за 2 роки до виборів, втім є підстави стверджувати, що відбулась політична маніпуляція: головне фото серіалу, де персонаж Голобородько позує на велосипеді з портфелем було використане для сторінки політичної кампанії Президента під час виборів, наголошуючи: «Голобородько – це я».

---

⁵¹ Gunther R. Montero J. & Linz J. (Eds.). Political parties: old concepts and new challenges. Oxford University Press. – 2002, P. 23-47.

⁵² Протокол ЦВК про результати виборів народних депутатів України [Електронний ресурс] // ЦВК. – 2019. – С. 34

⁵³ Тисячний В. Виборчі кампанії в Україні 2019 року та вплив їх результатів на взаємодію гілок влади в Україні. [Електронний ресурс] / Тисячний В. А. – 2019.

⁵⁴ Степаненко О. Аналіз кадрових змін в діючій політиці Президента В. Зеленського як фактор люстрації в сучасному політичному просторі країни [Електронний ресурс] / Степаненко О. Г. // "Гілея". – 2019. – С. 9.

⁵⁵ Mudde C. The populist zeitgeist. Government and opposition, – 2004. – 39(4), P. 541-563.

Це ж фото було використано для сторінки кандидата у Facebook, а також було запозичену однойменну назву для партії – «Слуга народу», що спростовує можливість збігу обставин та підтверджує плановий політичний піар. Важливо, що перший сезон серіалу, який був знятий 2015 року, був повторно показаний перед виборами, а нові, особливо загострені на протистоянні з опозицією серії 3 сезону, були показані за кілька днів до визначального 2 туру. В цьому випадку погоджуємось з дослідницею Я. Олексенко та її роботою про сучасні технології піару у політиці: серіал значною мірою допоміг Президенту, хоч і не був визначальним для перемоги.⁵⁶

За сюжетом серіалу та впродовж першого року каденції (особливо впродовж першого, але до чинного моменту також) Президент (а у серіалі персонаж Голобородько) здійснює політичну комунікацію та виборчі перегони у манері токсичного змагання у характері особистої боротьби.

Популізм має тенденцію передувати авторитарним зрушенням у політичних режимах. Це відбувається завдяки логіці, якою президенти здобувають владу, використовуючи таку політичну кампанію: оскільки електорат ухвалює рішення про кандидатів емоційно, а не раціонально – кандидат здобуває більшу підтримку. У президентських республіках це має результат у подвійній підтримці президента (більшість у парламенті та підтримка особистості президента), у парламентських – більшість у парламенті, яка часто працює як підтримка усіх законодавчих ініціатив нового президента. Популізм не підтримує плюралізм, опозиційну думку та не заохочує критику, не є інклюзивним до меншості – що є прямими джерелами для розвитку авторитаризму. Через свою тенденцію до централізації влади популізм має антидемократичне забарвлення, що проявляється у послабленій системі стримувань та противаг, посиленню виконавчої влади та здійсненню тиску на політичних опонентів – зазначає Тегза К. Ю. у роботі «Популізм у політичному дискурсі України».⁵⁷

Риси авторитаризму та зниження демократії не відбулись раптово, адже з 1991 року та до чинного моменту у Україні утвердився нестабільний транзитний демократичний режим. Популярний серед пострадянських країн, він характеризується періодичним коливанням демократії від авторитаризму (періоди Кучми, Януковича, Порошенка, Зеленського) до більш ліберального ладу, нестабільними державними інституціями та неповною незалежністю гілок влади одна від одної. Гібридний режим України можна визначати як

---

⁵⁶ Олексенко Я. Сучасні PR технології у виборчих кампаніях. – 2022, С. 7

⁵⁷ Тегза К. Популізм у політичному дискурсі України (Bachelor's thesis, КПІ ім. Ігоря Сікорського). – 2019.

«напівзбудований будинок» за С. Гантінгтоном, директором Інституту стратегічних досліджень у Гарвардському університеті, – режим, що прагне до демократії, але має риси політичного безладу, поляризовані політичні партії та слабку політичну дисципліну обранців законодавчого органу.⁵⁸

Авторитарна тенденція з 2019 року не стала новим досвідом для українського населення, втім набула нових рис: під час передвиборчих змагань відбулась насичена маніпуляція масами населення з використання популізму та обіцянками «соціальної держави». Заяви про підняття мінімальних пенсій до мінімальних 5000 гривень, збільшення зарплат вчителям до \$4000, припинення «епохи бідності», повернення долара по 8 тощо. Так аналізує передвиборчі обіцянки Президента у своїй дискурсі роботи Президента Степаненко О. Г. та зазначає, що політики використовують популізм для відволікання народу від актуальних та серйозних проблем в суспільстві, натомість ослаблюючи політичну напруженість мас та знімаючи таким шляхом агресію.⁵⁹

Дрейфування політичного режиму від демократичного в авторитарний відбувається шляхом підпорядкування каральних органів (інституція армії, поліції, органів спеціального призначення) президенту, об'єднання гілок влади шляхом зміни законів або призначення близьких до президента чиновників на високопосадові місця та цензурою незалежних ЗМІ.⁶⁰ Авторитаризм починається з руйнування автономності незалежних інституцій (у випадку України з роздільних гілок влади, СБУ, Генеральної прокуратури, судів тощо) та закликів до почуття справедливості.⁶¹

Одним із прикладів звуження незалежності гілок влади є діяльність радника Офісу Президента Андрія Єрмака, який переймає на себе повноваження МЗС та частково міністра оборони України. За даними Офісу Президента А. Єрмак проводить дзвінки з радником Президента США Джейком Салліваном⁶², спілкується щодо питань оборони та постачання зброї Україні з іноземними ЗМІ⁶³, самостійно проводить переговори з радниками Президентів Швеції, Норвегії,

---

⁵⁸ Crosier M. Huntington S. & Watanuki J. The Crisis of Democracy: On the Governability of Democracy. – 1975, P. 23.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Стогова О. «Популізм як різновид авторитаризму» [Текст] / О. В. Стогова // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання» (18-19 листопада 2011 року): у 4 – X ч. – Хмельницький, – частина перша. – 2011, С. 122-125.

⁶¹ Shils E. The virtue of civil society. Government and opposition, 26(1), – 1991, P. 3-20.

⁶² Андрій Єрмак провів телефонну розмову з Джейком Салліваном [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

⁶³ Рішення про вступ України до НАТО – це найкращий спосіб пришвидшити завершення війни та гарантувати мир у Європі – Андрій Єрмак в інтерв'ю нідерландським ЗМІ [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

Данії, Ісландії та інших,⁶⁴ інформує партнерів щодо оборонної ситуації України⁶⁵ та відчуває МЗС, перебираючи функції міністерства у спілкуванні з партнерами Естонії, Латвії, Литви та іншими, набуваючи повноваження самостійного приймача рішень.⁶⁶

Андрій Єрмак також частково перейняв відповідальність МЗС у перемовинах з Росією: згідно зі звітами Офісу Президента він проводив регулярні зустрічі та телефонні розмови з заступником керівника адміністрації президента РФ Дмитром Козаком та офіційно представляє Україну у переговорах «нормандської четвірки», що є відповідальністю Президента України чи МЗС.⁶⁷

У затверджених Верховною Радою у 2016 році компетенціях МЗС України⁶⁸ вказано, що обов'язки представництва країни за кордоном (в тому числі інтерв'ю іноземним ЗМІ та комунікація з помічником Президента США Джейком Салліваном), захист та відстоювання національних інтересів (таких як озброєння чи гарантії безпеки у переговорах, які проводить Єрмак), дипломатична та консульська діяльність є прямими обов'язками міністра МЗС, а не керівника ОП за вказівкою Президента. Це становить прямий ризик для необмеженого втручання у будь-які відомства керівника ОП за наказом Президента, оскільки «помічник» - не визначена державними документами та всеохопна посада.

Окрім цього, відбувся тиск на судову гілку владу з боку Президента Зеленського: прояв авторитаризму також мав місце у спробі Президента ігнорувати незалежні вищі судові інстанції, що виносять рішення всупереч його інтересам. Це відбулось під час конфлікту між Президентом та Конституційним судом у справі про неконституційність певних положень у законі про мову. У липні 2019 року Верховна Рада ухвалила Закон про забезпечення української мови як обов'язкової державної на побутовому рівні.⁶⁹ У 2021 році Конституційний Суд України визнав певні положення неконституційними - зокрема ті, що стосуються

---

⁶⁴ Андрій Єрмак провів телефонні переговори із зовнішньополітичними радниками голів урядів Швеції, Норвегії, Данії, Ісландії та зовнішньополітичним радником Президента Фінляндії [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

⁶⁵ Андрій Єрмак провів брифінг із питань оборони для делегації Великої Британії на чолі з Тімоті Барроу [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

⁶⁶ Андрій Єрмак обговорив із радниками президентів Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Чехії та Румунії питання гарантій безпеки для України [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

⁶⁷ У Берліні завершилися переговори на рівні політичних радників лідерів країн «Нормандської четвірки» [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2022.

⁶⁸ Про затвердження положення про МЗС України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2016.

⁶⁹ Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2021.

мовного режиму.⁷⁰ Президент визнав рішення Суду «антиукраїнським» та «загрозою національній безпеці», а також таким, що «підкопує єдність та інтеграцію» країни.

Володимир Зеленський підписав указ про запровадження тимчасового мораторію на виконання рішення Конституційного Суду. Пізніше це було скасовано Апеляційним адміністративним судом, і Конституційний Суд настояв на своєму рішенні. Схожим конфліктом між КСУ та Президентом була ситуація після ухвалення Конституційним Судом рішення про скасування кримінальної відповідальності за неправдиве декларування. У відповідь Президент запропонував законопроект №4288⁷¹ (але з часом відкликав), щоб скасувати це рішення та розпустити КСУ взагалі – це поглибило конституційну кризу та підкреслило авторитарні нахили в управлінні у чинній владі

В свою чергу КСУ не можна вважати «жертвою режиму Зеленського», адже КСУ не є репутаційно чистим органом державного управління. Попередньо очолюваний О. Тупицьким суд переслідував інтереси голови інституції, який за корупційним розслідуванням Радіо Свободи «Плівки Тупицького» був звинувачений у чисельному хабарництві та шахрайстві на посадовому місці.⁷² 28 грудня 2020 року О. Тупицький не з'явився до Офісу генерального прокурора, куди йому було направлено доручення через підозру, тож опісля був офіційно звинувачений ОГП у підкупі свідка та свідомо неправдивих показаннях. А 2013-2018 роки були піком судових злочинів (підкуп свідків тощо) Тупицького, саме тому у 2021 році Президент наполягав на відстороненні голови КСУ, а КСУ стверджував про неправомірність намірів Президента, що і загострило попередньо чинний конфлікт між виконавчою та судовою гілкою у владі.⁷³

Вертикалізація влади проявилась у політичних репресіях щодо опозиції. Спробою сконцентрувати владу та запобігти політичній конкуренції є конфлікт між Петром Порошенком і Володимиром Зеленським, який почався ще до того,

---

⁷⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [Електронний ресурс] // Конституційний Суд України. – 2021.

⁷¹ Проект Закону про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020.

⁷² Розслідування: «Плівки Тупицького»: як розмови голови Конституційного суду викривають його причетність до суддівського шахрайства [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/31011125.html>.

⁷³ Криворучко Д. & Кобрин В. Причини виникнення конституційних конфліктів в Україні. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку, – 2022, С. 113-120.

як Зеленський став президентом України та під час виборів набув особистого характеру: «Я - ваш вирок», ⁷⁴ «Я - не ви у 2014 році, я не сховаюся» ⁷⁵ тощо.

Падіння довіри до Президента Зеленського на контрасті посилювало підтримку опозиції попереднього Президента Петра Порошенка, що змотивувало владу до використання авторитарних способів придушення опозиції – політичні утиски, цензуру, зловживання впливом на судову гілку та відкриття безпідставних судових справ, на які неодноразово реагували з засудженням численні міжнародні партнери України, в тому числі – у соціальній мережі «Твіттер» офіційне консульство США в Україні та інші. ⁷⁶

Такі загрози як посилення тиску на опозицію та вертикалізація влади, злиття гілок влади тощо почали відбуватись новою хвилею після перемоги Володимира Зеленського у президентських виборах 2019 року. З моменту набуття статусу президента у травні 2019 року уряд Володимира Зеленського почав здійснювати вплив на судову гілку з метою тиску на політичну опозицію, а саме – головного опонента виборів 5 Президента Петра Порошенка. Явно особистий характер політичних переслідувань був зумовлений перешкодженням правової діяльності з боку влади В. Зеленського чинній опозиції П. Порошенка. Ці політичні репресії багаторазово було оцінено міжнародними партнерами України як неприпустимі дії уряду, що зобов'язався бути відданим верховенству права та демократії: ці дії засуджувались посольством США у Києві, Надзвичайним і Повноважним Послом Великої Британії Меліндою Сіммонс, посольством Канади, депутатами Європарламенту та іншими. ⁷⁷

Загострення конфлікту відбулось після перемоги Зеленського на виборах у 2019 році: відкриття справи проти Порошенка у державній зраді через постачання вугілля з так званих територій ОРДЛО; за вказівкою Президента ДБР почало розслідувати причетність Порошенка у справі змови з Росією та бойовиками «ЛНР» і «ДНР» під час бойових дій 2014-2015 років задля закупівлі вугілля. ДБР наголошує, що дії Порошенка призвели до умисного розірвання партнерства з компанією ПАР Steel Mont trading та Центренерго опинилося в штучних умовах, за яких була можливість імпорту вугілля лише з РФ. РФ в той час заблокувала

---

⁷⁴ Головні дебати країни: Зеленський - Порошенко [Електронний ресурс] // Офіційний YouTube канал політичної кампанії Президента Зеленського "ЗЕпрезидент". – 2019., 45:44. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=3ZF6mmnJPoQ>.

⁷⁵ Володимир Зеленський іде на дебати! [Електронний ресурс] // Офіційний YouTube канал політичної кампанії Президента Зеленського "ЗЕпрезидент". – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=7hqP701LQt8>.

⁷⁶ Посольство США в Україні, офіційний Twitter акаунт [Електронний ресурс]. – 2021.

⁷⁷ Цит. за: <https://eurosolidarity.org/2022/01/04/mizhnarodni-partnery-zavyvly-pro-pollitychni-motyvy-spravy-proty-poroshenka/>.

поставки, тож вугілля поставлялось з територій так званих ОРДЛО. Офіційні звинувачення ДБР до 5-го Президента стосуються змови В. Медведчука та П. Порошенка та укладання прямих договорів купівлі-продажу вугілля з терористами.⁷⁸ Звинувачення серйозне, але носить характер політичної заангажованості, оскільки навіть голова ГПУ уникла підписувати підозру 5-му Президенту, усвідомлюючи неправомірність справи та доручивши це заступнику, зазначив адвокат Порошенка на брифінгу 20 грудня 2021 року.⁷⁹ Таким чином справа була зупинена за браком доказів.

Окрім цього, була відкрита справа проти Петра Порошенка щодо розпалювання релігійної ворожнечі через здобуття Україною Томосу для релігійної самостійності. 6 листопада 2019 року СБУ та ДБР почали розслідувати так звані «незаконні дії вищих посадових осіб», що спричинили розпалювання міжрелігійної ворожнечі під час створення ПЦУ, про що зазначається на офіційному сайті Державного Бюро Розслідувань.⁸⁰ Джерелом позову стали віряни УПЦ МП. Таким чином УПЦ МП як структура використовує віру своїх парафіян для переслідування політичних інтересів Росії на території України. Здобуття Томосу є надзвичайною подією, що прирівнюється відомим публіцистом В. Портниковим⁸¹ до 2 незалежності України, а для створення помісійної Православної церкви України у грудні 2018 року П. Порошенко особисто переконував патріарха Варфоломія та доклав зусиль. Заангажованість та характер політичного переслідування справи доводить факт її зупинення через брак доказів

Одним з найпоказовіших став випадок заборони Порошенку перетинати кордон для участі у зустрічі ООН, хоча попередньо для цієї ж зустрічі був виданий офіційний дозвіл головою ВР – зазначається у офіційному зверненні партії «Європейська Солідарність».⁸² За даними аналітичного порталу «Слово і Діло», у листопаді 2021 року на Петра Порошенка було відкрито понад 130 справ, 40 з яких закрили через відсутність доказів, а 90 ще розслідують.⁸³ Така надзвичайна

---

⁷⁸ Обставини та деталі функціонування злочинної схеми постачання впродовж 2014–15 років вугілля із тимчасово окупованих територій та сприяння терористичним організаціям «ЛНР» та «ДНР» групою громадян України [Електронний ресурс] // ДБР. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hdwmw>.

⁷⁹ Офіційний брифінг адвокатів Петра Порошенка щодо "вугільної справи" [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/watch/?v=414973230376615>

⁸⁰ Справа проти П. Порошенка щодо розпалювання "релігійної ворожнечі" через надання України Томосу [Електронний ресурс] // ДБР. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hdwxn>

⁸¹ Портников В. Лавра стає українською [Електронний ресурс] / В. Портников // Еспресо. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hpihn>

⁸² Влада удруге перешкодила Петру Порошенку відбутися у офіційне закордонне відрядження в рамках делегації в Парламентській асамблеї НАТО у Вільнюсі. [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/watch/?v=754681669024217>

⁸³ Справи проти Петра Порошенка [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і Діло". – 2021.

активність слідчих розслідувань, для більшості яких бракує доказів, є доказом, що наскільки б 5-ий Президент не подобався Володимиру Зеленському, але безперервні судові позови до за збігом – головного політичного опонента влади, набувають характеру цензури політичної діяльності опозиції.

За такі політичні переслідування Зеленського неодноразово засуджували міжнародні партнери: співголова Європейської ради з міжнародних відносин Карл Більд порівняв його методи конкуренції з Януковичем ⁸⁴, а член Європарламенту та віцеспікер литовського Сейму Пятрас Ауштрявічюс висловили глибоку стурбованість щодо руху українського політичного режиму. ⁸⁵

Доказом браку суверенітету судової системи та її підзвітності владі є «справа Шеремета» - судова справа з 2020 року, у межах якої були звинувачені у вбивстві політичного журналіста Павла Шеремета активісти (а також політичні опозиціонери – для прикладу, Юлія Кузьменко була волонтеркою, а потім і офіційною членкинею партії «ЄС», про що свідчить офіційна заява партії «ЄС» ⁸⁶) Яна Дугань, Андрій Антоненко та Юлія Кузьменко. Після відкриття справи за наказом голови ГПУ Руслана Рябошапки та початку розслідування у справі бракувало доказів вини звинувачуваних, через що Руслан Рябошапка відмовився продовжувати розслідування, оскільки воно б набуло характеру політичного переслідування. Незадовго після цього він був звільнений на провладну юристку Ірину Венедиктову, яка очолила ГПУ та продовжила розслідування під де-факто керівництвом ОП. Колишній генеральний прокурор Руслан Рябошапка на запит медіа «Інтерфакс» прокоментував, що підстав для розслідування було недостатньо, відчувається бажання ОП знайти винних за будь-яку мету та довести ефективність «нової системи» влади, а також помітно характер політичного тиску на опозицію. ⁸⁷

Втім, після зауваження Рябошапки про брак доказів - прокурора відсторонили та продовжили розслідування з новою головою ГПУ Іриною Венедиктовою. Більше того – на запит медіа «Українська правда» І. Венедиктова прокоментувала, що даних вистачає і вже за 2 місяці буде результат судових процесів. ⁸⁸ Усе це

---

⁸⁴ Більдт К. офіційний твіттер акаунт [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/gmmco>.

⁸⁵ Ауштрявічюс П. офіційний твіттер акаунт [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/gmmcs>.

⁸⁶ Кандидатка від «Євросолідарності» дитячий кардіохірург Юлія Кузьменко подала документи у ЦВК [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2021.

⁸⁷ У справі про вбивство Шеремета мають бути зібрані додаткові докази - Рябошапка [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://interfax.com.ua/news/general/638319.html>.

⁸⁸ Ексклюзивне інтерв'ю: "Ірина Венедиктова: В розмові з Зеленським про моє призначення прізвище Порошенка не звучало" [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/04/7/7246769/>.

підкреслило примусовість судового процесу, втручання та зацікавленість влади у певному результаті.

В процесі популістських виборчих кампаній, прикладом яких можуть бути вибори Президента у 2019 році, зазвичай формується недовіра до державних інституцій та наддовіра до лідера, який пообіцяв усе змінити. Таким чином відбувається ерозія довіри у суспільстві до владних інститутів та формування культу особистості, що є сприятливим підґрунтям для утвердження авторитарної тенденції. К. Дагман та автори (2017) доводять це у своєму дослідженні на рівні Євросоюзу: в країнах, де довіра до державних інституцій є низька – підтримка популістських партій є вищою.⁸⁹ В такому випадку громадянин не думає у «корінь» питання, а просто шукає «цапа-відбувайла», яким часто стають мігранти, попередня влада або політична опозиція – додає Д. Михайлишина, досліджуючи вразливість українців до популізму у своїй праці.⁹⁰

Окрім популізму як риси авторитарного правління, характерною ознакою також є кумівство. Непотизм (або фаворитизм чи кумівство) варто розглядати як один з проявів авторитарного стилю керування, оскільки це практика, за якої політична еліта під час рекрутування на державні посади надає перевагу своїм знайомим, родичам, друзям тощо замість кандидатів з компетентними здібностями та компетенціями.⁹¹ Тобто незалежні експерти не мають можливості здобути позицію на підставі об'єктивних вимог, програючи посаду зв'язкам та лояльності. Переважна ціль такої політики – обмін потребами: лояльна особа без компетенцій виконуватиме прохання посадовця, з яким вона перебуває у зв'язку, а посадовець надаватиме винагороду: грошову абощо. Це створює контекст клановості та надає рис корупційної «сімейної політики» українській еліті, прикладами чого є наступні події.

Тривожним моментом щодо прозорості кадрової політики стала ситуація з призначенням 23 грудня 2022 року розпорядженням Офісу Президента⁹² нового посла у Болгарію, яким стала 46-річна Олеся Ілащук - людина без дипломатичного чи політичного попереднього досвіду, без знань та специфіки роботи у державному секторі.

Результати розслідування журналістського бюро антикорупційних досліджень «Vihus info» зазначають, що попереднім досвідом роботи пані посла була

---

⁸⁹ Dustmann C. B. Eichengreen. S. Otten. A. Sapir. G. Tabellini. G. Zoega. Populism and trust in Europe. VOX, – 2017.

⁹⁰ Михайлишина Д. Як зробити українців менш вразливими до популізму? [Електронний ресурс] / П. Ілляшенко, Д. Яблоновський Д. Михайлишина, // Цент економічної стратегії, аналітична записка, – 2019.

⁹¹ Дем'яненко Б. Непотизм. – 2017, С. 3-7

⁹² Про призначення О. Ілащук Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Болгарія [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2022.

гештальт-терапія, сексологія, гіпноз, розповсюдження дорогоцінних прикрас, а також - продаж псевдомедичних препаратів БАД у компаніях з сумнівною репутацією.⁹³ Влада у обличчі міністра МЗС Д. Кулеби стверджує, що рівень англійської та освіта у міжнародних відносинах пані Ілащук для посади достатня, а критикувати пані посол варто лише після провалів службових обов'язків⁹⁴. Втім, з вищезгаданих фактів зауважуємо, що досвіду роботи у практичній політиці кандидатка не мала, а також попередній досвід (сексолога, терапевта та продавця БАДів) не відповідає компетенціям потенційно успішного посла України.

Окрім цього, є підстави підозрювати пані Ілащук у близьких стосунках з керівником ОП Андрієм Єрмаком, що допомогло їй отримати посаду. Новопризначена пані посол - давня подруга та знайома керівника ОП, а за збігом обставин Єрмаку вигідно таке посадове рішення: з Болгарією на цей момент працюють українські імпортери зброї «Прогрес», «УкрСпецЕкспорт», «СпецТехноЕкспорт», а 2 з них належать агенції друга Єрмака - Дениса Шарапова – зазначає те саме розслідування Bihus info.⁹⁵ Тобто існує мотив для «кумівського» призначення та вигода для обох сторін за відсутності якісної освіти Ілащук та користі для міжнародних зв'язків України: пані посол отримує посаду та вплив, допомагаючи Єрмаку просувати свої інтереси у Болгарії, а керівник Офісу Президента - допомагає їй втриматись на посаді.

У тому ж розслідуванні Bihus info зазначається, що 6 людей з близького оточення Єрмака здобули високі посадові посади протягом останніх пів року, що є підозрілим збігом обставин (Олексій Резніков і Денис Шарапов у Міноборони, генпрокурор Андрій Костін, а також інші високопосадовців у Наглядову раду Ощадбанку, Фонд держмайна, «Центренерго» та інші).

Таким чином в Офісі Президента існує непрозора система прийняття кадрових рішень, що нехтує звітністю перед громадським суспільством та механізмом рекрутингу посадовців. Прямий ризик такого ухвалення рішень - лобювання інтересів певних посадових осіб та збільшення концентрації влади у вищих колах політичної еліти завдяки таким «маріонетковим» сателітам. Народний депутат України та генеральний консул України у Стамбулі Богдан Яременко також підкреслює проблему непрозорості механізму призначень та «повну відсутність

---

⁹³ Очі Єрмака всюди! Як друзі голови ОП отримують важливі посади [Електронний ресурс] // Bihus info. – 2023.

⁹⁴ Кулеба Д. Офіційна Facebook сторінка міністра МЗС. Про призначення посла Олесі Ілащук [Електронний ресурс]. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/dmytro.kuleba/posts/pfbid02nD516bvqKaet19zgb3jXPGanWLIgRi7pUB6FDg1hL9JfAhwfkpG84nxQAG4YnX4wl>.

⁹⁵ Очі Єрмака всюди! Як друзі голови ОП отримують важливі посади [Електронний ресурс] // Bihus info. – 2023.

громадського контролю». На своїй офіційній Facebook сторінці депутат зазначає, що «Чинна система де-юре повністю відповідає Конституції та законам, але де-факто дозволяє потрапляти на вищі дипломатичні посади послів людям, яких водять за руку по кабінетах на Банковій».⁹⁶

Окрім «кумівства» у новій владі також зросла нетолерантність до опозиційної думки: критика або самостійність у партії Президента засуджувалась та відсторонювалась – це підкреслює внутрішній конфлікт між Дмитром Разумковим, колишнім спікером парламенту, та Президентом Володимиром Зеленським особисто. Почався конфлікт з ухвалення Верховною Радою так званого антиолігархічного закону.⁹⁷

Так званий «антиолігархічний закон» був задуманий Президентом як правова рамка для відокремлення великого бізнесу від політичного втручання у законодавство та деструктивного впливу заангажованих груп економічних інтересів України. Закон зі сварками та конфліктами був прийнятий 23 вересня 2021 року, а набрав чинності 7 листопада 2021 року. Документ передбачає визначати олігархами осіб, які є частиною політичної сфери, суттєво впливають на ЗМІ (є власниками каналів, радіо станцій тощо), мають монополію на певні сфери національного ринку або володіють активами, що перевищують 1 мільйон прожиткових мінімумів (83 мільйони доларів США). Окрім переліченої класифікації, закон передбачає створення реєстру вищезазначених олігархів, у який вноситимуться особи за рішенням РНБО. Не зважаючи на благородну ціль, закон не має якісно пропрацьованої юридичної бази та перелічені критерії не є чіткою характеристикою олігархату. Це створює підстави для маніпуляцій та політичного переслідування головного опонента Президента, що є відомим олігархом. Так керівник «Центру протидії корупції» Віталій Шабунін стверджує, що цей закон олігархам не загрожує, адже прописаний так, що його правозастосування є немічним.⁹⁸

Втім, критика закону не безпідставна: законопроект сконструйований таким чином, що вимоги до визначення статусу олігарха досить нечіткі, тому вирішальне рішення залишається винятково за Президентом - кого врешті

---

⁹⁶ Яременко Б. Офіційна Facebook сторінка народного депутата. Публікація щодо призначення пані посла Олесі Ілашук [Електронний ресурс]. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/bohdan.yaremenko/posts/pfbid02DCBP12QXhbPzJxLiV62hMthRgmr12UaK31y3q41myUdVc6kUUxJDkd7C8DVyUKe3I>.

⁹⁷ Закон України Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2021.

⁹⁸ Закон про олігархів: «юридичний треш» чи «революція» від Зеленського [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2021.

вважатимуть олігархом, а кого ні. Таким чином влада знову екстра концентрується навколо виконавчої гілки та надає Президенту за бажання можливість здійснювати політичні переслідування опозиції та своїх опонентів, виправдовуючи свої дії законодавством. По-друге, не зрозуміло та не прописано, які інституції чи відповідальні особи перевірятимуть олігархів на відповідність критеріям і як саме, вони виконують закон, а також - як відбуватиметься набір цих посадовців, щоб уникнути заангажованості з будь-якої сторони.

Тобто це зводить у мізер гарантії, що усі олігархи, попередньо задумані Президентом, дійсно будуть олігархами у списку та втратять можливість впливу на владу. Навпаки - висока імовірність з чинним неякісно розробленим законодавством, що антиолігархічний закон не досягне своїх основних цілей, таких як боротьба з корупцією та налагодження рівних умов на ринку, а навпаки - буде використаний як інструмент боротьби та залякування політичної опозиції. Також важливим є тенденція зростання статусу Президента як "політика року" з боку населення. Ще до початку війни у 2022 році 59% опитаних респондентів Центром Разумкова оцінили Зеленського як найвпливовішу політичну фігуру, що заслуговує на повагу. Ця тенденція зростає градієнтно, адже з моменту обрання Президента у 2019 році Зеленський щороку очолював рейтинги цієї номінації, що демонструє високу довіру населення: у 2019 він здобув 46%, у 2021 - 17%, а у 2020 - 15%. Це ставить Президента у позицію зацікавленої сторони, адже очевидно, що як президент з рекордною початковою підтримкою та регулярними номінаціями довіри, головною ціллю є зберегти це положення. У межах чинної політичної системи це часто відбувається шляхом утисків джерел критики: незалежних журналістів, опозиціонерів тощо.⁹⁹

Колишній спікер парламенту Дмитро Разумков зазначив, що пункти прописані у законопроекті є політично заангажованими та направлені на переслідування конкретного політичного опонента, тому він не міг його повністю підтримати.¹⁰⁰ Перед другим читанням закону через ймовірну невідповідність Конституції та підозру політичного переслідування він направив закон на розгляд Венеціанської комісії – дорадчого органу Ради Європи щодо законодавства країн-членів та претендентів на вступ у ЄС. Конфлікт між спікером парламенту та партією «Слуга народу» загострювався вже певний час, але перейшов у гарячу фазу після відправлення закону на огляд Венеціанській комісії: Разумкова гостро розкритикував голова президентської партії Давид Арахамія у брифінгу в

⁹⁹ Політик 2022 року (грудень 2022р.–січень 2023р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2023.

¹⁰⁰ Інтерв'ю Дмитра Разумкова виданню "DW" [Електронний ресурс] // – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/pCGB1MQpfbQ>.

кулуарах Верховної Ради 7 жовтня 2021 року ¹⁰¹, почавши збір підписів за відставку спікера, а потім до критики приєднався сам Президент Володимир Зеленський.

Науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи» Олексій Гарань оцінює, що конфлікт «у гарячій фазі» між спікером парламенту та партією «Слуга народу» не став несподіванкою, адже дійсно давно рухався до цього моменту. Спочатку Разумков поводився згідно з інтересами президентської політичної сили, пріоритетом якої було швидке ухвалення законів, іноді навіть всупереч регламенту. Але з часом спікер почав зваженіше ставитись до правил роботи парламенту і це цілком у дусі попередників Разумкова – з часом помічати та починати обмежувати авторитарні тенденції, які демонструють українські президенти, - зазначає політолог. ¹⁰²

Таким чином конфлікт навколо антиолігархічного закону став для Президента зручною нагодою прибрати незручного спікера парламенту, скориставшись позицією монобільшості своєї партії у парламенті. Авторитарний характер цього звільнення підтверджує страх Президента щодо політичної опозиції з боку Дмитра Разумкова, адже Разумков фігурував як один із найсильніших кандидатів на потенційних виборах - довіра у 38%, коли довіра до Зеленського була 31%. Це також доводять багаторазові палкі дискусії на підвищених тонах та розбіжності у поглядах, нездатність Президента сприймати критику, - додає Олексій Гарань. ¹⁰³ Усе це веде до більшої концентрації влади та уніфікації поглядів у Верховній Раді, Кабінеті Міністрів та інших державних інституціях.

В теорії авторитаризму одна з найголовніших засад влади – це зберегти своє концентроване управління на максимально довгий період. Оскільки авторитарний режим є проміжним між демократією та тоталітаризмом – то прямого застосування сили в ньому не відбувається, але владу зберігають шляхом репресій. Загалом ці випадки викликають недовіру міжнародних партнерів щодо відданості українського уряду демократії та верховенству права. Уряд використовує систему правосуддя, щоб знешкодити політичних опонентів та знищити інакодумство, адже саме критика влади та опозиційна думка потрібна для викорінення корупції, контролю легітимності влади та захисту національної

---

¹⁰¹ Брифінг Давида Арахамії у кулуарах Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційна Facebook сторінка партії "Слуга народу". – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/slugarodu.official/videos/1012264749561532>

¹⁰² Закон про олігархів. Як Разумков посварився з Зеленським [Електронний ресурс] // DW. – 2021.

¹⁰³ Там само.

безпеки, - зазначає аналітик Бусленко В. у дослідженні взаємовідносин влади та опозиції у демократичних системах.¹⁰⁴

Зловживання адміністративним ресурсом та службовим обов'язком, а також порушення «режиму тиші» відбулось на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року шляхом організації опитування від Президента Володимира Зеленського «5 питань від Президента». Унаслідок неофіційного опитування, що фінансувалось «Слугою народу», відбулась прихована агітація електорату: за даними ГО «Опора» питання схилили до певної відповіді, були складені у популістській риторичі та пропонували кілька варіантів у 1 запитанні, що соціологічно не є репрезентативним. За інформацією координаторки «Опори» опитування було проведено на 55% усіх виборчих дільниць, а на 45% не було зафіксовано взагалі, що є прямою маніпуляцією з підтасуванням відповідей. Окрім цього, не було системи вибірки або ж фіксації відмов.¹⁰⁵

Тобто опитування було використано як привід додаткової політичної агітації за провладну партію, ігноруючи соціологічні норми та зловживаючи адміністративними повноваженнями, оскільки у день виборів згідно з Законом «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (ч. 2 ст. 47) мусить зберігатись «режим тиші».¹⁰⁶

Загрозою авторитаризму також став початок так званого «конституційного турборежиму» від партії «Слуга народу» у парламенті, що означав інтенсивне прийняття нового законодавства та зміни старого задля виконання законодавчих обіцянок Президента. Програма турборежиму користувалась президентським контролем у парламенті, оскільки провладна партія посідала монобільшість, тож і депутати провладної партії і сам Президент мають право законодавчої ініціативи. Таким чином ініціативи було легко ухвалити, оскільки фракції партії Президента у парламенті для затвердження було достатньо, що і становило головний ризик контролю виконавчої гілки над законодавчою під час «турборежиму». Ризиком такої тенденції є обмеження інституційної рівноваги та порушення балансу демократичного контролю.

---

¹⁰⁴ Бусленко В. Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем. Автореферати та анотації дисертацій. – 2020, С. 8.

¹⁰⁵ Масштаб проведення неофіційного опитування Президента України. Дані ОПОРИ [Електронний ресурс] // ГО "Опора". – 2020.

¹⁰⁶ Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». – 2014.

У аналітичному звіті ГО «Чесно»¹⁰⁷ зазначається, що протягом перших місяців ВР 9-го скликання було зареєстровано 1490 законопроектів та постанов, але ухвалено з них лише 94 (6,31 %) законопроектів та 267 (17,92 %) постанов, що говорить не тільки про інтенсивність, але і зниження якості ініціатив, через що законопроекти не були затверджені у комітетах ВР. Прийняття законів завдяки мажоритарного контролю в парламенті доводить надмірне зосередження влади у виконавчій гілці влади та слабку систему балансування, яка є незамінною для демократичного режиму. Наслідком такої системи є збільшений вплив Президента на прийняття рішень та парламент зокрема.

Підсумовуючи, Президент Зеленський прийшов до влади з перемогою у рекордні 73% довіри через корупційні махінації попередньої влади та втрату довіри населенням до «досвідчених політиків», як наслідок - виникненням запиту на нові обличчя на посадах. Висока довіра дозволила так само перемогти партії Президента - «Слуга народу» та забрати більшість місць парламенту, створивши монобільшість та легітимно таким чином надати Президенту владу над виконавчою та законодавчою гілкою.

Після перемоги В. Зеленський користується своєю владою для переслідування своїх інтересів та побудови підзвітного та керованого середовища. Підтвердженнями є випадки з переслідуванням політичної опозиції та заведенням десятків справ без достатніх доказів на політичного опонента Петра Порошенка, судові переслідування незгодних активістів у «справі Шеремета», зловживаннями посадовими повноваженнями та порушення дня тиші у прихованій агітації щодо опитування «5 питань від Президента», формування лояльного до своєї політики середовища (зняття силою монобільшості незгодного спікера парламенту Д. Разумкова), спроба неконституційного розпуску КСУ, надання підзвітному керівнику ОП А. Єрмаку надшироких повноважень, що зазіхають на повноваження МЗС та дипломатів (що є потенційним ризиком для маніпуляцій) та толерування непрозорого механізму рекрутингу посадовців (випадки з чисельним ухваленням посадовців з близького оточення Єрмака або Президента) (згідно з аналізом аналітичного порталу «Слово і Діло»¹⁰⁸ кампанія «Слуги народу» з набору «нових облич» залучила понад 98 підприємців, серед яких люди без досвіду – фотографи, дизайнери, сценаристи, продюсери тощо) та інші.

---

¹⁰⁷ Другий пішов: законодавчі успіхи і невдачі президента Зеленського [Електронний ресурс] // ГО "Чесно". – 2021.

¹⁰⁸ Не лише фотографи: професії депутатів нового скликання Ради [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і Діло". – 2019.

2.2 Вертикалізація системи управління під час війни.

Баланс політичної системи, противага та взаємодія державних органів, запобігання авторитаризму, тоталітаризму та будь-яким військовим режимам гарантується системою стримувань та противаг (checks-and-balances system), незалежністю гілок влади одна від одної та головою держави як політичним актором, що не має права втручатись у цю взаємодію та є винятково відповідальним за міжнародну співпрацю та представлення країни на міжнародній арені.¹⁰⁹ Такий тип системи стримувань та противаг в ідеальних умовах забезпечує стабільність державного ладу та запобігає «демократичній ерозії» - трансформації режиму у проміжні авторитарно-тоталітарні режими. Чіткий розподіл повноважень з механізмом покарання та контролем дотримання також гарантує стійку поліпартійну політичну систему, присутню опозицію й таким чином репрезентує переважну більшість інтересів населення.

Зміни у незалежності гілок влади та дисбаланс у державному апараті почали відбуватись з 2019 року та після перемоги Володимира Зеленського на президентських виборах. Надважливою підвалиною стабільності демократичного режиму є незалежність гілок влади. Втім, після перемоги Президента Зеленського на виборах у 2019 році ризик злиття виконавчої та законодавчої гілок значно зріс. Це відбулось у зв'язку з історичною подією здобуття провладною партією «Слугою народу» рекордної монобільшості місць у Верховній Раді. Це надало Президенту унікальну можливість пропонувати законодавчі ініціативи у парламенті та ухвалювати їх через партійну дисципліну депутатів партії. Ефективність такої роботи доводять перші місяці інтенсивної роботи парламенту - «турборежим» Володимира Зеленського. Орієнтовний період перших 6 місяців нового парламенту з інтенсивної законодавчою активністю та ухваленням нових законів. Після перемоги Зеленського взявся за виконання передвиборчих обіцянок та реформи у різних галузях, у тому числі боротьбу з корупцією, політичну реформу, економічне відродження та вдосконалення правосуддя.

Також О. Гарань зауважує, що на пострадянському просторі якість та швидкість реформ, в тому числі як і поширення популістської політики залежить від багатьох факторів: геополітичного положення держави, свідомості та активності населення, рівня централізованості прийняття рішень, стабільної системи

---

¹⁰⁹ Монтеск'є Ш. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 396.

стримувань та противаг, незалежності державних інституцій від центральної влади тощо.¹¹⁰

Після початку повномасштабної війни Росією 24 лютого 2022 року результати дослідження Київського міжнародного інституту соціології проведені у цьому ж році показали довіру українців до Президента Зеленського та інституту президентства у 80% (на 27% більше у порівнянні з аналогічним, але мирним періодом минулого року).¹¹¹ Такі високі показники довіри прямо пов'язані з ситуацією прямої загрози державі з боку Росії та роллю Президента Зеленського як головнокомандувача ЗСУ - українці прагнуть відчуття безпеки та захисту, тож патерналістські настрої спонукають підвищену довіру до державних інституцій, інституції президента та голови держави як головного захисника.

Втім, варто зауважити можливі ризики: за такого кредиту довіри існує висока імовірність утвердження післявоєнного авторитаризму. Цей ризик особливо стосується країн у транзитних режимах на пострадянському просторі, поточному воєнному конфлікті чи нестабільній економічній ситуації, - коментує ризик ситуації керівник аналітичного Центру конституційної демократії Університету Індіани Девід Вільямс.¹¹²

Підсумовуючи, зазначаємо, що після 2019 року та обрання Президентом Володимира Зеленського в українській системі стримувань та противаг відбувся дисбаланс, що призвело до більш авторитарної тенденції управління та концентрації влади в руках наближеного до Президента кола політиків. Причинами цьому стало здобуття провладною партією «Слуга народу» більшості у парламенті, призначення провладних кандидатів на вищі судові посади такі як ГПУ, СБУ тощо, конфлікт з КСУ та політичні переслідування опозиції та незгодних активістів.

Тобто у підсумку зауважуємо, що збільшена концентрація влади навколо виконавчої гілки та інституції Президента виправдана потребами війни, але на майбутнє може становити ризи зловживанням цією владою у особистих інтересах Президент або для утримання статусу президента на довгий час,

---

¹¹⁰ Haran O. Nations in transit / Haran O., Pavlenko R. // Democratization in East Central Europe and Eurasia / Haran O. Pavlenko R. – New York: Freedom house, 2004. – (Rowman and Littlefield publisher). – P. 624–648.

¹¹¹ Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – 2023.

¹¹² Одноосібне управління країною під час війни може спокушати президента-переможця продовжувати правити в "ручному режимі" [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/odnoosibne-upravlinnja-krajinoju-pid-chas-vijni-mozhe-spokushati-prezidenta-peremozhtsja-prodovzhuvati-praviti-v-ruchnomu-rezhimi-ekspert.html>.

продовжуючи воєнний стан за допомогою більшості своєї політичної партії у парламенті.

2.3 Прояви авторитаризму в медіа.

Після початку російської агресії 24 лютого 2022 року до внутрішніх політичних репресій та тиску на опозицію, захисту Офісом Президента «своїх» провладних депутатів, конфлікту з КСУ та перетворення Верховної Ради на станок друкування законів варто додати медійну цензуру - а саме створення Національного єдиного телемарафону. Введення цього способу мовлення з жорсткою регуляцією будь-яких інших програм остаточно витіснило опозицію з медіапростору та збільшило медіаприсутність влади у засобах масового інформування, що стало ще одним підтвердженням авторитарного характеру в управлінні влади.¹¹³

Національний телемарафон «Єдині новини» - це новий формат медіамовлення, що був уведений Президентом незадовго після нападу Росії 24 лютого 2022 року. Телемарафон об'єднав державний канал «Рада», Суспільне мовлення та масштабні проекти великих медіахолдингів: ICTV, 1+1 «Україна 24» та «Інтер». У форматі мовлення канали поділили між собою ефірний час, поділивши його на 6-годинні відрізки. З боку ОП перший час створення телемарафону аргументувалось як закриття потреби населення на інформацію, але головні опозиційні канали пов'язані з 5 Президентом та головним політичним опонентом Петром Порошенком – такі як «Прямий», «5 канал» та «Еспресо» були недопущені до ефіру, що надало марафону провладний характер. З часом марафон почав транслювати все більше наративів вигідних для ОП та каталізувати інформацію у вигідному для ОП форматі, а отже тримати під контролем наймасовіший медіаресурс – телебачення.

Опозиційні канали кілька разів здійснювали спроби відстояти своє право на медіаприсутність, але де-факто тиск влади на судову гілку спричинив вимкнення телеканалів з медіамовлення. Тиск на судову гілку та заангажованість ідеї марафону підтверджує також факт швидкого приєднання до марафону каналу «Ми – Україна», який запустила колишня команда «Медіа Групи Україна» Ріната Ахметова а наразі – суб'єкт фінансування з боку ОП.¹¹⁴

---

¹¹³ Виставкіна Д. Гнатюк С. Моргун А. & Ожеван М. Свобода слова та окремі аспекти державного регулювання діяльності засобів масової інформації під час війни. Вчені записки, — 2022, С. 101-102.

¹¹⁴ Єськова К. Специфіка новинарних випусків на каналі «1+1» у рамках телемарафону «Єдині новини». Рекомендовано до видання Президією НТР Національного університету «Запорізька політехніка», — 2022, С. 129.

«Єдині Новини» не є прямим доказом авторитарної тенденції у владі, але у більш широкій перспективі це варто сприймати як один зі способів влади звужити свободу слова та обмежити незалежність мовлення у воєнний час в Україні. Телемарафон є ініціативою команди ОП та Президента Зеленського, а фінансування каналу та організація його функціонування потребує державних ресурсів: кошти державного бюджету чи телеканалів Державної телерадіокомпанії України. Проект такого масштабу не є приватним та здійснює інформаційного мовлення на всенациональному рівні, тож вимагає репрезентації більшості позицій, адже фінансування відбувається за кошти платників податків, тому зобов'язаний репрезентувати думки більшості електорату. Наразі «Єдині новини» обмежують доступні категорії політичних поглядів та не допускають до ефірів опозицію, що результатує у показі однобічної та спрямованої на підтримку інтересів ОП інформації.¹¹⁵

Початок війни суттєво змінив медіазапит українців: попит на інформацію зріс, а підвищена на фоні воєнних дій тривога підштовхнула до споживання більшої кількості інформації - створивши безперервний інформаційний потік «Єдині новини» у телемарафоні були покликані закрити цю потребу. Постійне інформування підвищує відчуття безпеки – саме на цьому запиті населення телемарафон здійснює свої трансляції. З початком повномасштабної війни розважальний контент, що був популярним до 24 лютого 2022 лютого, відійшов на задній план та поступився новинному: відбулась переорієнтація інтересів глядачів». ¹¹⁶

Телемарафон є прикладом внутрішньої цензури та обмежень свободи слова, притиснення права внутрішніх національних медіа на мовлення. Конфлікт за умов неможливості опозиційних каналів пробитись у ефір навіть після касаційних слухань є підтвердженням того, що «марафонні» новини були створенні з ціллю транслявання думку Офісу Президента, тобто бути інструментом мовлення чинної влади. Популістська риторика полягає у аргументації: ОП вперше запустили цю медіапрограму з ціллю «створення довіри у суспільстві до державних інституцій та прямого інформування громадян». Втім, органи офіційної влади не аргументували дискримінаційний

---

¹¹⁵ Базик Р. Особливості репортерської діяльності в умовах воєнного стану. – 2023.

¹¹⁶ Голіцин А. & Фролова В. Тенденції медіаспоживання в Україні у воєнний час. Маркетинг і цифрові технології, 7(1), – 2023, С. 128-139.

відбір каналів та експертів-коментаторів, що призвів до цензурування опозиції на головному інструменті всенародного мовлення.¹¹⁷

Конструювання умов, де національні медіа не мають платформи для комунікації, а через основний медіаресурс транслюється винятково провладна позиція радянлізує український медіапростір та посилює авторитарну тенденцію, яка не має нічого спільного з війною.

Ці взаємозалежності Русиняк А. І. аналізує з перспективи свободи медіа в різних режимах. У авторитарно-тоталітарній моделі контроль центральної влади над «чистотою» мовлення вищий – прикладами приводяться сучасні Росія, Білорусь, Туреччина тощо. В рамках такого державного апарату влада передбачає повну або майже абсолютну лояльність преси до влади, журналісти не мають права на незалежну думку, вільний ринок ідей відсутній, а до порушників цієї «державної дисципліни» застосовуються санкції: політично вмотивовані судові переслідування, ув'язнення, витіснення з професійної сфери тощо, - зазначає аспірант кафедри політології Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Русиняк А. у своїй роботі щодо політичних процесів сучасності.¹¹⁸

В апараті державної влади при будь-якому режимі ЗМІ є так званим non-state actor, що напряму впливає на характеристику режиму. Незалежні ЗМІ та преса, можливість журналістів висловлюватись є ключовими факторами гарантії прозорості та доступності для громадян політичного процесу. Завдяки такій роботі ЗМІ як висвітлення помилок чи критикування чинних політиків, донесення опозиційних думок та надання майданчику для публічної комунікації виборці мають можливість здійснювати свідомі рішення та критично оцінювати ситуацію. Це напряму впливає на запобігання низькому рівню свідомості населення, залежності виборців від державної думки, корупції та зловживання політиків владою.

ЗМІ – невід'ємний та один з основних інструментів формування впливу на суспільство, саме тому введення «Національних новин єдності» критично важливе для аналізу у контексті воєнної України – це є ознакою ерозії демократичного режиму. У авторитарних режимах ЗМІ працює як інструмент пропаганди та «гучномовець» владного режиму. Функціями такої преси є:

---

¹¹⁷ Президент провів онлайн-зустріч із представниками телемарафону «Єдині новини» [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-proviv-onlajn-zustrich-iz-predstavnikami-telemaraf-81309>.

¹¹⁸ Русиняк А. Нормативна теорія взаємовідносин медіа та політики: суть та основні моделі. Матеріали Всеукраїнської конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри»(м. Івано-Франківськ. 12-13 жовтня 2017 р.), – 2017, С. 47.

провладність усіх доступних ЗМІ, їхня підконтрольність режиму, недопуск до ефірів та мовлення опозиційних ресурсів або тих, що можуть суперечити владній інформаційній політиці. Така преса здійснює соціалізацію, мобілізацію населення навколо повідомлень державної пропаганди, неформальний суспільний контроль та обмежую особисту інтерпретацію громадян.¹¹⁹

Для запобігання ситуації ерозії демократичного режиму та набуття ним все більше авторитарно-тоталітарних рис потрібно заохочення більшої участі громадського теле- та радіо мовлення, відсутність монополії на медійному ринку. У регіонах має бути мережа регіональних видань з репрезентацією різних інтересів місцевої спільноти тощо. Завдяки такій організації відбувається перебудова медійного ринку з вертикальної та монополізованої (так, як це наразі відбувається в Україні після введення «Єдиних новин») до горизонтальної, що запобігає монополії та залучає учасників ринку до участі, таким чином запобігаючи маніпуляціям думкою громадськості.

Контрольоване ЗМІ має тенденцію бути вибіркоким у висвітленні та подачі інформації, підтримувати певних політиків або навпаки – виключати з уваги опозицію. Так для прикладу у 2022 році з ефірного мовлення країни наказом Президента були вимкнені національні телеканали «Прямий», «Еспресо» та «5-ий» через «відмову співпрацювати у рамках національного телемарафону «Єдині новини», - повідомляє спільне звернення правозахисних організацій на сайті телеканалу «Прямий».¹²⁰ Саме ці канали до листопада 2021 року належали головному опозиційному політику та опоненту Володимира Зеленського – Петру Порошенко. За інформацією опублікованої на сайті телеканалу «Прямий» спільної заяви «Прямого» та «5» телеканалів – у листопаді минулого року канали офіційно заявили про перехід у власність до холдингу «Вільні медіа»¹²¹ через введення в дію Закону про олігархів.¹²² Підставами для продовження політичних медіарепресій та недопуску каналів до мовлення є факт акціонерства каналів політиками з «Європейської солідарності»: так частка компанії є власністю дружини депутата з «Європейської солідарності» М. Княжицького.

---

¹¹⁹ Там само. С. 48

¹²⁰ Звернення правозахисних організацій щодо вимкнення з цифрової мережі каналів «Прямий», «Еспресо» та «5-й». Український ПЕН. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://pen.org.ua/zvernennya-pravozahysnyhorganizatsij-shhodo-vymknennya-z-tsyfrovoyi-merezhikanaliv-pryamyi-espresso-ta-5-i>

¹²¹ Спільна заява “Прямого” і “5” про створення “Вільних медіа” [Електронний ресурс] // Телеканал "Прямий". – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://prm.ua/spilna-zaiava-priamoho-i-5-pro-stvorennia-vilnykh-media/>.

¹²² Закон України "Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022.

Спираючись на роботу Лінднера, Р. та Айхгольца Д., зазначаємо, що ЗМІ формують цінності суспільства, що є вигідним для керівної партії, оскільки є можливість скористатись важелем свого посадового впливу для втручання.¹²³ В умовах воєнного стану на території будь-якої країни виконавча влада набуває розширеної компетенції та здійснює управління на ширших засадах, концентруючи певні сфери управління та вертикалізуючи владу заради швидшого та ефективнішого прийняття рішень – тобто зменшення демократичності виправдане. Важливо зауважити, що зазвичай за ці процеси відповідають легітимно обраний президент країни та уповноважені особи, а не олігархи та бізнесмени. У випадку України відбулось в тому числі лобіювання інтересів останніх: у групу «Єдиних новин» - каналів, запрошених до команди трансляції матеріалів «Єдиного телемарафону» увійшли найбільші канали, власники яких є наближеними до Президента: «1+1», «ICTV» «СТБ», «Inter media group», канали «Рада», створені у ОП та «Україна», Суспільне, - стверджують у своїй праці «Тенденції медіаспоживання в Україні у воєнний час» Голіцин А. та Фролова В.¹²⁴

Згідно з розслідуванням власності олігархів у дослідженні ГО «Детектор медіа» стверджується, що переважна більшість каналів-учасників «Єдиного марафону» належать І. Пінчуку, Р. Ахметову, І. Коломойському, Д. Фірташу та депутатам провладної партії «Слуга народу».¹²⁵ Найбільшу кількість ефірного часу у рамках телемарафону отримують депутати партії Президента, в той час, як представники опозиційної групи такої як «Європейська Солідарність» - найменше. Це дає підстави про судження «Телемарафону» як штучно створеного Президентом ресурсу владного мовлення для провладної пропаганди та лобіювання своїх інтересів, - зазначає Соломін А. у статті «Телепроект «Єдині новини» та «Freedom» як спосіб інформаційного спротиву російській агресії та засіб регулювання медіасферою під час війни».¹²⁶

Закон про введення телемарафону вже засудила міжнародна спільнота як загрозу демократичності в Україні та крок наперекір європейським цінностям у обличчі

---

¹²³ Lindner R. & Aichholzer G. E-democracy: Conceptual foundations and recent trends. European e-democracy in practice, 11-45. – 2020, P. 38

¹²⁴ Голіцин А. & Фролова В. Тенденції медіаспоживання в Україні у воєнний час. Маркетинг і цифрові технології, 7(1), – 2023, С. 145.

¹²⁵ Міняйло Н. Офшори, дружини і матері. Хто володіє провідними українськими телеканалами [Електронний ресурс] / Н. Міняйло // Детектор медіа. – 2021.

¹²⁶ Соломін Є. Телепроект «Єдині новини» та «Freedom» як спосіб інформаційного спротиву російській агресії та засіб регулювання медіасферою під час війни. – 2023, С. 67

Європейської спілки журналістів на своєму офіційному сайті.¹²⁷ На думку представників організації цей закон погіршить стан свободи слова та преси в Україні, посилить авторитарну тенденцію. Зі схожою критикою закону виступили відомі міжнародні ЗМІ, на думку яких спираються багато десятки лідерів по всьому світу, в тому числі з США, Британії тощо: The New York Times¹²⁸, The Guardian¹²⁹, аналітичний регіональний центр Balkan insight¹³⁰, The Kyiv independent¹³¹.

Але не зважаючи на введення об'єднаної та єдиної медіаполітики щодо новин, свобода слова в Україні існує, а цензура діє далеко не на всі ресурси. окрім телеканалів, на які поширюється регламент «Єдиних новин», українці активно користуються соцмережами такими як Twitter, Facebook, Instagram, Reddit, Telegram, TikTok, YouTube та інші, де правила щодо висвітлення наповнення майже немає (окрім регулювання самої медіаспільноти).¹³² В соцмережах критикують владу та вільно висловлюють думки без будь-якої цензури. Тобто не зважаючи на суперечливу тенденцію влади монополізувати медіапростір та звузати свободу слова, критика влади присутня та українці активно користуються альтернативними майданчиками для висловлення думок.

Висновки до розділу 2.

У результаті виборів 2019 року до влади прийшла популістська влада В. Зеленського, джерело легітимації якої є харизматичне правління за Максом Вебером та висока довіра населення. Саме цьому типу управління найбільше притаманне виродження політичного режиму у вождизм та авторитарний режим.

133

---

¹²⁷ Ukraine: Authorities should withdraw the draft media law [Електронний ресурс] // European federation of journalists. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://europeanjournalists.org/blog/2022/07/08/ukraine-authorities-should-withdraw-the-draft-media-law/>.

¹²⁸ Critics say a new media law signed by Zelensky could restrict press freedom in Ukraine. [Електронний ресурс] // The New York Times. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2022/12/30/world/europe/zelensky-journalism-law-free-speech.html>

¹²⁹ Ukraine's reporters adapt amid media restrictions and pressure of war [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/05/ukraines-reporters-adapt-amid-media-restrictions-and-pressure-of-war>.

¹³⁰ Stojanovic M. A Year of War in Ukraine: Upholding Media Freedom Under Fire [Електронний ресурс] / M. Stojanovic, M. Collin // Analytical center "Balkan Insight". – 2023.

¹³¹ New media law: Tool to fight Russian propaganda or censorship attempt? [Електронний ресурс] // The Kyiv Independent. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://kyivindependent.com/new-media-law-tool-to-fight-russian-propaganda-or-censorship-attempt/>.

¹³² Виставкіна Д. Гнатюк С. Моргун А. & Ожеван М. Свобода слова та окремі аспекти державного регулювання діяльності засобів масової інформації під час війни. Вчені записки, 3202293. – 2023, С. 94-98

¹³³ Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – 1998, С. 157-172.

Прикладами політичної «ерозії» української демократії були спроби Президента скасувати КСУ у випадках непогодження з провладною думкою, здобуття партією влади більшості місць у парламенті та здійснення політичних переслідувань опозиції, незгодних активістів, використання судової гілки як інструменту покарання. Тривожними сигналами також є введення цензури у форматі Національного телемарафону єдності, тенденція призначення «слухняних» чиновників на головні державні посади та зняття управлінців з опозиційною думкою - випадки зміни голів ГПУ, міністрів Кабміну, радників ОП тощо. Зазначаємо, що ризик авторитарних методів управління з 2019 року у політиці України зріс, адже відбувається вертикалізація управління та концентрація впливу у вузькому колі нової політичної еліти.

Таким чином з 2022 року та початку російської агресії відбувається тимчасове порушення засад щодо заборони цензури, прописаних у Конституції України статті №15¹³⁴ та Закону України про заборону втручання у професійну діяльність журналістів чи втручання у їхню роботу чинного від 1992 року.¹³⁵ Влада через інструмент «Національного телемарафону» обмежує мовлення опозиційних телеканалів та лобіює інтереси провладних олігархів, надаючи власникам каналів більше ефірного часу. «Національний телемарафон» є способом влади та Офісу Президента зокрема контролювати інформаційний простір країни та маніпулювати ним в своїх інтересах, прикриваючи це інтересами держави.

У рамках телемарафону «Єдині новини» інформація транслюється з провладної позиції винятково через лояльні медіа спеціально підготовленими комісіями, що забезпечують панівний контроль над «безпекою» інформації для влади. Так відбувається обмеження свободи слова, адже опозицію штучно відсторонюють від мовлення, вважаючи таку точку зору «небажаною» інформацією.

Відбулись зміни у державному апараті управління: після обрання «Слуги народу» як партії монобільшості у парламент Президент Володимир Зеленський набув додаткового важеля управління у законодавчій гілці, що призвело до часткового злиття гілок влади і загострилось після початку російської агресії у лютому 2022 року. Заміна державних посадовців на лояльних до своєї політики на основних посадах таких як ГПУ, НАБУ, спроба скасування КСУ, політичні переслідування опозиції в обличчі Петра Порошенка та незгодних активістів підкреслюють авторитарну тенденцію управління Президента. Наслідком такого дисбалансу після 2019 року стала концентрація влади у вузькому колі нової політичної еліти приведеної до влади Президентом та загальне звуження

---

¹³⁴ Стаття 15 "Про заборону цензури" [Електронний ресурс] // Конституція України.

¹³⁵ Закон України про інформацію [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 1992.

демократичності в усіх державних сфер. Усе це своєю чергою викликало критику та засудження міжнародних партнерів України.

Розділ 3. Потенційні наслідки для майбутнього України.

3.1 Ризики та прогнози.

Під час війни у будь-якій державі відбувається зміна характеристик політичного режиму: мілітаризація економіки, концентрація влади у вузькому колі політичної еліти (переважно президент та адміністрація президента), звуження демократичних свобод та свободи слова, зменшується баланс між гілками влади та збільшується вплив виконавчої влади. Усе це відбувається як закономірний процес реструктуризації повноважень задля швидшого та ефективнішого прийняття рішень в умовах війни.

Однією з нових політичних характеристик, які вносить воєнний стан в український контекст є збільшення ваги виконавчої влади (Президент та Офіс Президента) та зменшення законодавчої (Верховної ради України). Для прикладу, розширені компетенції Президента включають ширшу роль Президента у військовому керівництві та прийнятті стратегічних військових рішень, а також призначення командирів та координації військових операцій. Парламент, в свою чергу, має наступні обмеження за умов воєнного стану: обмеження законодавчої ролі, оскільки Президент має право на невідкладні розпорядження без залучення парламенту; контроль над бюджетними фінансами ділиться між Президентом та парламентом: голова держави має більше влади над фінансовими рішеннями задля забезпечення обороноздатності країни – в тому числі пропонували, ініціювати та втручатись у правління законодавчих актів.

Режим воєнного стану в Україні був продовжений парламентом вже понад 6 разів з моменту повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року та триватиме до 18 серпня 2023 року (якщо не буде продовжено знову). Згідно з Законом «Про правовий режим воєнного стану»¹³⁶, оновленого 31 березня 2023 року на території України забороняється в тому числі наступні пункти:

- Проведення виборів президента України, Верховної Ради, Верховної Ради АР Крим та органів місцевого самоврядування;
- Проведення всеукраїнських та місцевих референдумів;

---

¹³⁶ Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022.

- Проведення страйків, масових зібрань та акцій

Воєнний стан – необхідна умова для країни, що перебуває у стані війни, яка допомагає уникнути зайвого витрачання ресурсів, такі як ініційовані ворогом проплачені мітинги чи страйки, довгі процесуальні ухвалення парламентом терміново необхідних рішень та інших. Окрім раціональної та необхідної потреби введення воєнного стану як гарантії стабільності всередині держави під час війни, існує можливість маніпуляції цим інструментом на користь інтересів політичної еліти. Одним із заборонених пунктів у законі є проведення президентських, парламентських та місцевих виборів, що легітимно та без обходу Конституції допоможе політикам залишатись при владі навіть за умов закінчення каденції. Такий пункт закону може стати небезпечною підставою для маніпуляції та інструментом для авторитарного уникнення (адже політики в такому випадку користуються посадовим положенням для здобуття неправомірної особистої вигоди, виправдовуючи дії національними інтересами) ротації політичних еліт за умов продовження воєнного стану.

Окрім зловживання режимом воєнного стану, ризиком є збереження вертикалізованого управління за умов дисбалансовано збільшеної влади виконавчої гілки влади вже у повоєнний час. Після війни Україна потребуватиме фінансової та політичної (консультаційної) допомоги західних партнерів для розбудови сильних та стабільних демократичних інституцій, реформування, перезавантаження судової системи та завершення реформ пов'язаних з державною службою: вдосконалення антикорупційних органів, усунення практики кумівства на вищих посадових місцях тощо. Безкомпромісне виконання законів навіть найвищими держпосадовцями та просування людей на вищі посади винятково через попередні досвід та досягнення є гарантією демократичного розвитку України та механізм запобігання скочування у повоєнний авторитаризм. З цим погоджуються автори аналітичного звіту щодо повоєнних реформ в Україні «Відбудова України: принципи та політика» Тимофій Милованов з Київської школи економіки, Жерар Ролан з Каліфорнійського університету, Центру досліджень економічної політики (CEPR) та Національного бюро економічних досліджень (NBER).¹³⁷

Ризик збереження Президентом авторитарної тенденції управління після війни (що є абсолютно виправданим під час воєнних дій) абсолютно реальний та може бути виправданий станом «постійної небезпеки сусідства з державою-

---

¹³⁷ Городніченко Ю. Аналітичний звіт "Відбудова України: принципи та політика" [Електронний ресурс] / Ю. Городніченко, І. Сологуб, Б. ді Мауро // CEPR. – 2022, С. 79-84

терористом». За таких умов Президент спробує утримати владу та дисбаланс системи розподілу гілок влади з інтересом у свою сторону. Втім, сильною противагою цій ситуації є здобуття Україною статусу кандидата ЄС 23 червня 2022 року. Можливість вступу в ЄС та ця зовнішня мотивація щодо реформ спонукають владу дотримуватись демократичних засад та вдосконалювати механізми стримувань та противаг у гілках влади, свободу внутрішнього ринку від монополій, боротись з олігархатом та корупцією тощо.

Рішення країн Євросоюзу про надання Україні статусу кандидата є ознакою того, що ЄС більше не бачить Україну як відсталу державу пострадянського блоку, а навпаки – як перспективного східноєвропейського партнера. Цими сподіваннями західних партнерів варто скористатись, оскільки перший крок України в цьому напрямку - Угода про асоціацію з ЄС, була підписана майже 10 років тому, запустила важкий механізм масштабних державних реформ; нарешті була ратифікована 1 вересня 2017 року¹³⁸ та коштувала багатьом українцям життя під час подій Революції Гідності, що підштовхнула Україну на рейки євроінтеграції після відмови проросійського экс-президента Януковича підписувати Угоду.

У 2014 році після захоплення Росією частини територій Луганської та Донецької областей неписаний консенсус про те, що лише країни Балтії з колишніх членів Радянського Союзу змогли приєднатись до ЄС був поставлений під сумнів. Але тільки повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року змусив ЄС відмовитись від цього принципу, а західних партнерів - оперативно консолідувати свої сили в підтримці України. Таким чином Україна має сильний зовнішній стимул боротись з рисами авторитаризму (приєднання до ЄС та виконання вимог Угоди), які можуть зваблювати владу у повоєнний час.¹³⁹

Варто зважати також на ризики геополітичного положення, оскільки після закінчення війни Україна все ще перебуватиме у сусідстві з країною-агресором, яка, можливо, і не військово, але методами пропаганди, проплачених політиків чи активістів/блогерів, кібер атак тощо намагатиметься вплинути на режим України та політично наблизити її до себе. Зазначимо, що противагою чи стримуванням цьому є досвід попереднього активного громадянського опору владі під час чисельних революцій: Гранітної, Помаранчевої, Гідності. Організація ГО та об'єднань громадського сектору у єдину силу спротиву владі та відстоювання інтересів народу навіть наперекір грубій силі (так, як це сталося під час побиття студентів у 2014 році на Майдані у подіях Революції Гідності) –

---

¹³⁸ Ukraine: Council adopts EU-Ukraine association agreement [Електронний ресурс] // Council of the EU. – 2017.

¹³⁹ Городніченко Ю. Аналітичний звіт "Відбудова України: принципи та політика" [Електронний ресурс] / Ю. Городніченко І. Сологуб Б. ді Мауро // CEPR. – 2022, С. 86

набутий механізм протистояння українського народу авторитарним рисам влади, що йде в розріз з інтересами населення.

Наступною загрозою є посттоталітарні патерни, що зберігаються після розпаду СРСР у свідомості певних вікових груп населення і можуть стати перепоною для демократичного відновлення після війни. Такі патерни можна описати як певне усвідомлення, що «держава мусить відповідати за добробут населення у всіх сферах життя», а відсутність політичного залучення громадян у політику – це нормально. За даними опитування 2022 року фонду «Демократичні ініціативи»¹⁴⁰ про довіру населення до державних інституцій 40% опитаних українців відкриті до концепту держави державного добробуту – тобто вважають, що влада мусить нести повну відповідальність за забезпечення кожного громадянина усім необхідним.

Втім, позитивна демократична тенденція, на щастя, переважає: 53% опитаних у цьому ж дослідженні «Демократичних ініціатив»¹⁴¹ погоджуються з концепцією «ліберальної демократії»: держава має право на мінімальне втручання і мусить лише забезпечити «однакові правила гри», а далі кожен громадянин відповідальний самостійно за ступінь використання наданих шансів. Тобто стверджуємо, що ризики є, але демократична європейська тенденція, що збігається з баченням демократії наших партнерів у ЄС, станом на 2022 рік переважає. Втім, наразі загроза монополізації політичного простору не критична, оскільки пропрезидентська фракція «Слуга народу», що підтримує законопроекти В. Зеленського, наразі зазнає фрагментації. У лютому 2023 року за наявних 239 депутатів партії у Верховній Раді (абсолютної більшості) дисципліна голосування була низькою. Попередньо панівна політична сила вже не може розраховувати на автоматичне схвалення своїх ініціатив, користується підтримкою інших фракцій та втрачає однозначну підтримку населення.¹⁴²

Окрім цього, противагою та механізмом стримування можливого повоєнного авторитаризму є довіра громадян до інституцій: «Демократичні ініціативи» станом на 15 вересня 2022 року зазначають, що найбільший % довіри мають ЗСУ (91%) та волонтерські організації (77%), а Президент посідає останнє місце з відсотком у 71%. Тобто довіра до громадянського населення (благодійних фондів, волонтерів тощо) та армії більша, ніж до державних інституцій, що є додатковим механізмом стримувань та противаг у випадку спроби влади авторитаризувати владу чи утримати її неконституційним шляхом.

---

¹⁴⁰ Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги [Електронний ресурс] // Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. – 2022.

¹⁴¹ Там само.

¹⁴² Умланд А. Внутрішньополітичні події в Україні воєнного часу від лютого 2022 року [Електронний ресурс] / А. Умланд, П. Бурковський // Критика. – 2023.

У контексті активного спрямування України у ЄС громадянському суспільству особливо важливо наразі відслідковувати політичні тенденції, оскільки перебування нестійкої української демократії під напівавторитарним воєнним режимом може мати наслідки на мирний час. Під час воєнного стану виправданим є часткові обмеження громадянським свободам, але ризиком є зловживання цими обмеженнями: знищення та обмеження діяльності незалежних ЗМІ (загострення ситуації з заборонаю до трансляцій опозиційних телеканалів «Прямого» та «5»), утвердження монополії державної медіа пропаганди (введення «Єдиних теленовін» на постійній основі), звуження свободи слова (у тому числі щодо критики Президента) та права на об'єднання (ризик пов'язаний з безпідставним продовженням воєнного стану, за якого згідно з законом забороняються мирні об'єднання та мітинги). Окрім цього, голова країни може користуватись війною як виправданням ухвалення рішень без належного громадянського обговорення та залучення різних груп населення.

Це призведе до недостатньої уваги до голосу громадянського суспільства, концентрації влади та підвищення кумівства та корупції. Також можливе зростання насильства, оскільки авторитарний лідер може зловживати воєнним станом для придушення опозиції та незгодних активістів. Це потенційно загрожує правопорядку та безпеці громадян. Ф. Барановський зазначає, що у разі авторитарного розширення повноважень Президента вищеперелічені загрози порушать принципи демократії вже у повоєнний час, загрозуватимуть свободі громадян та стануть перешкодою для стратегічних планів України щодо приєднання до ЄС та НАТО.¹⁴³ Дійсність стратегічних євроінтеграційних планів України підтверджують нещодавні опитування КМІС та Національного демократичного інституту, що зазначають про бажання спрямування у ЄС з 92% по усій країні та 89% на сході. Усе це підкреслює національний консенсус щодо політичного курсу приєднання до європейського блоку.

¹⁴⁴

Втім, повоєнні можливості України мають потужний потенціал: країна зможе остаточно позбутись залишків радянських законів та системи управління завдяки фінансовій та політичній підтримці своїх міжнародних партнерів, реформуванню законодавчої та судової систем тощо. Також є можливість реформувати інфраструктуру, економіку, систему освіти та медичну сферу, наблизивши їх до європейських стандартів та пришвидшивши вступ до НАТО та

---

¹⁴³ Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2023 р.). Полтава : ПДАУ, – 2023, С. 15-17

¹⁴⁴ Якими українці бачать відносини України і Росії: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року [Електронний ресурс] // КМІС. – 2022.

ЄС, скориставшись увагою світу до перемоги України у війні та все ще чинній загрозі сусідства з Росією.

Щодо повоєнних можливостей України та прогнозів ситуація більш стабільна: у повоєнний період після перемоги України у російсько-українській війні буде критично важливо зупинити тенденцію рис авторитарного управління, що присутні в керівництві держави наразі: цензуру опозиційних каналів «Прямого» та «5» на телебачення, судові переслідування опозиції (справи у ДБР щодо «злочинів» Петра Порошенка) та незгодних активістів («справа Шеремета»), корупцію та кумівство у владі (обмежити ультра вплив Андрія Єрмака на ОП та самого Президента, реформувати систему рекрутингу на вищі посадові місця та інші. Також важливо відновити інфраструктуру, судові та політичну реформу для наближення законодавства до європейського та пришвидшення вступу до ЄС та НАТО, що гарантуватиме безпеку українцям у майбутньому від повторного нападу Росії.

З високою імовірністю у просторі повоєнної України у політичному полі переважатимуть політичні партії та ГО патріотичного чи проєвропейського напрямку, що стане додатковим механізмом контролю для влади щодо ухвалення євроінтеграційних реформ. Ситуація може нагадувати випадок країн Балтії після розпаду СРСР та від'єднання від радянського блоку на початку 90-х років: просування національних інтересів та єдиною державної мови, переслідування потенційно терористичних законів щодо вжитку російської мови та партнерств з РФ, посилення безпеки закону щодо вимог набуття українського громадянства, пришвидшення євроінтеграційних реформ, зріст національної свідомості та інші.

Позитивною тенденцією на фоні війни з тоталітарною Росією також є надання переваги серед українців ліберальному політичному режиму. За результатами опитування Центру Разумкова серед українців у 2022 році запит на авторитаризм упав вдвічі – з 24% до 11,5%, а підтримка демократизму зросла з 85% до 90%. Ці показники є історичним максимумом підтримки українцями лібералізму за нещодавні десятиріччя.¹⁴⁵

Зазначаємо, що у контексті повоєнної демократії надважливим є роль парламенту як інструменту політичного плюралізму та елементу стримувань та противаг. Винятково європейський типаж парламентської демократії із балансованою роллю виконавчої влади (президента та ОП) стане базою для

---

¹⁴⁵ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2022.

стабільної та міцної політики, - зазначає Н. Гончаренко у роботі щодо підстав стабільності демократії після війни.¹⁴⁶

Прогнозуємо також зменшення або переважне зникнення проросійських політичних партій та партійних проектів. Зазначаємо про високий шанс збільшеного громадянського контролю щодо таких псевдо політичних організацій. Одним з головних чинників та «запобіжників» повоєнної стабільності в Україні має стати національна єдність та згуртованість, яку після початку повномасштабної російської агресії у 2022 році українці відчували як ніколи: усвідомили себе політичною нацією.

Висновки до розділу 3.

Тобто одне з головних завдань після закінчення російсько-української війни є запобігання авторитарним та популістським тенденціям у владі, посилення нагляду та контролю з боку громадянського суспільства, збереження та розвиток почуття національної політичної єдності на державному рівні, розвиток політичного плюралізму та парламентаризму. Окрім цього, важливо підтримувати тісні зв'язки з західними партнерами для якісніших та швидших євроінтеграційних реформ (консультаційна, фінансова тощо допомога від партнерів) та вступу у ЄС та НАТО. Ці характеристики стануть запорукою стабільності демократичних цінностей та ефективного виконання євроінтеграційних планів України.

Висновки.

По-перше, авторитаризм визначаємо як недемократичний політичний режим, що передбачає сконцентровану владу в руках однієї або кількох осіб, які не потребують масової суспільної згоди для управління та обмежують можливості впливу опозиції, незалежних ЗМІ, громадського населення тощо. За такого режиму відбувається зменшення ролі представницьких інститутів, а громадяни мають менше можливості впливати на владу.

Популізм визначаємо як явище взаємодії керівного класу (номенклатури: політиків, кандидатів у політики, чинних депутатів тощо, користуються пасивним виборчим правом) та народу (так званих non-state actors, звичайних громадян, що користуються тільки активним виборчим правом), де комунікація з народом ведеться «згори-донизу», шляхом протиставлення народу та еліти.

---

¹⁴⁶ Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2023 р.). Полтава : ПДАУ, – 2023, С. 26-34.

Сам популізм не обов'язково є авторитарним, але дуже часто в силу супроводжуючих факторів веде до режиму з авторитарними рисами або авторитаризму. Через сусідство з Росією, нетривалий досвід демократичного будівництва Україна вважається молодою демократією та водночас - гібридним режимом, що у зв'язку з недостатньо міцними державними інституціями час від часу має тенденцію до авторитарних практик правління. Прикладами наводили «темники» та референдум Л. Кучми, парламентську кризу спричинену корупційним перекупом депутатів-мажоритарників В. Януковичем, а також події клептократично-кумівської влади В. Януковича з використанням апарату примусу у подіях Революції Гідності 2014 року.

По-друге, в роботі досліджено популізм як рису авторитаризму на прикладі української політики після 2019 року. На виборах 2019 року перемогла нова популістська сила: В. Зеленський та партія «Слуга народу». Після парламентських та президентських виборів почався етап «конституційного турборежиму», метою якого було створення нового законодавства, втім часто із порушенням законодавчих процедур. Прикладами демократичної «ерозії» були вибудовування лояльного до влади оточення посадовців (але без прозорої системи рекрутингу, кумівством та частковою корупцією) (зняття незгодного Д. Разумкова та заміна його на провладного Р. Стефанчука); здійснення політичних переслідувань опозиції (рекордна кількість справ проти Порошенка: щодо Томосу, виїзду на саміт асамблеї ООН та інші), незгодних активістів («справа Шеремета»), використання судової гілки як інструменту покарання (зняття незгодного прокурора Рябошапки та заміна на лояльну до влади І. Венедиктову), заборона опозиційних каналів («Прямий» та «5») та введення інструменту державної пропаганди – телемарафон «Єдині новини», спроби Президента неконституційно скасувати КСУ тощо. Виправданою, але авторитарною політикою стало введення Національного телемарафону єдності, який є способом Офісу Президента контролювати інформаційний простір країни та маніпулювати ним в своїх інтересах, прикриваючись інтересами держави. Так відбувається обмеження свободи слова та витіснення опозиції з телевізійного медіаполя. Тобто ризик авторитарних методів управління з 2019 року у політиці України зріс, адже відбувається вертикалізація управління та концентрація впливу у вузькому колі нової політичної еліти.

По-третє, відбулась концентрація влади Президентом: після обрання «Слуги народу» як партії монобільшості у парламент Президент Зеленський набув додаткового важеля управління у законодавчій гілці, що призвело до часткового злиття гілок влади і загострилось після початку російської агресії у лютому 2022 року. Авторитарний спосіб управління ілюструємо у прикладах

заміни державних посадовців на лояльних до своєї політики на основних посадах таких як ГПУ, НАБУ, спроба скасування КСУ, політичні переслідування опозиції в обличчі Петра Порошенка. Наслідком такого дисбалансу після 2019 року стала концентрація влади у вузькому колі нової політичної еліти приведеної до влади Президентом та загальне звуження демократичності в усіх державних сферах.

По-четверте, визначили ризики та прогнози політичного режиму України в повоєнний період. Одним з головних завдань будуть: запобігання авторитарним та популістським тенденціям у владі; посилення нагляду та контролю з боку громадянського суспільства; збереження та розвиток почуття національної політичної єдності на державному рівні; розвиток політичного плюралізму та парламентаризму.

Головними загрозами є: збереження влади Президентом шляхом продовження через парламент воєнного стану та штучного відстрочення виборів; збереження вертикалізованої системи та виправдання зловживання повноваженнями в ім'я повоєнної безпеки України. Для досягнення стратегічних цілей вступу до ЄС та НАТО українці мусять щонайпильніше моніторити прозорість державних інституцій, корупції на державних посадах, кумівство, розвивати та підтримувати незалежні ЗМІ, цікавитись ними, брати участь у політичному житті країни. Усе це відповідає стратегічним планам України щодо вступу до ЄС та НАТО, задля чого потрібно збільшити прозорість рекрутингу посадовців у політику, зменшити кумівство та корупцію.

Список використаних джерела та літератури:

1. Аналітичний звіт: "Вибори народних депутатів України" [Електронний ресурс] // ЦВК. – 2019.
2. Андрій Єрмак обговорив із радниками президентів Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Чехії та Румунії питання гарантій безпеки для України [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.
3. Андрій Єрмак провів брифінг із питань оборони для делегації Великої Британії на чолі з Тімоті Барроу [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.

4. Андрій Єрмак провів телефонні переговори із зовнішньополітичними радниками голів урядів Швеції, Норвегії, Данії, Ісландії та зовнішньополітичним радником Президента Фінляндії [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.
5. Андрій Єрмак провів телефонну розмову з Джейком Салліваном [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.
6. Ауштревічюс П., офіційний твіттер акаунт [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/gmmcs>.
7. Базик Р. Особливості репортерської діяльності в умовах воєнного стану. – 2023.
8. Більдт К. Офіційний твіттер акаунт [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/gmmco>.
9. Брифінг Давида Арахамії у кулуарах Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційна Facebook сторінка партії "Слуга народу". – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/slugararodu.official/videos/1012264749561532>.
10. Бусленко В. Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем. Автореферати та анотації дисертацій. – 2020, С. 8.
11. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – 1998, С. 157-172.
12. Виставкіна Д. Гнатюк С. Моргун А. & Ожеван М. Свобода слова та окремі аспекти державного регулювання діяльності засобів масової інформації під час війни. Вчені записки, 3202293. – 2023, С. 94-98.
13. Влада удруге перешкодила Петру Порошенку відбути у офіційне закордонне відрядження в рамках делегації в Парламентській асамблеї НАТО у Вільнюсі. [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/watch/?v=754681669024217>.
14. Володимир Зеленський іде на дебати! [Електронний ресурс] // Офіційний YouTube канал політичної кампанії Президента Зеленського "ЗЕпрезидент". – 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=7hqP701LQt8>.
15. ГО "Чесно". Листівка "Три сорти українців" [Електронний ресурс] / ГО "Чесно". – 2004.
16. Голіцин А. & Фролова В. Тенденції медіаспоживання в Україні у воєнний час. Маркетинг і цифрові технології, 7(1), – 2023, С. 128-139.
17. Головка В. Палій О. Черевко О. Янішевський С. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України: наук.-метод. матер. за заг. ред. П. Полянського. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, – 2015, С. 36.

18. Головні дебати країни: Зеленський - Порошенко [Електронний ресурс] // Офіційний YouTube канал політичної кампанії Президента Зеленського "ЗЕпрезидент". – 2019., 45:44. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=3ZF6mmnJPoQ>.
19. Городніченко Ю. Аналітичний звіт "Відбудова України: принципи та політика" [Електронний ресурс] / Ю. Городніченко, І. Сологуб, Б. ді Мауро // CEPР. – 2022, С. 79-84.
20. ДБР, офіційна Facebook сторінка: розслідування поїздки Президента на Мальдиви [Електронний ресурс]. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/dbr.gov.ua/posts/pfbid03WWeQDnUbS3xkD9LxgAbNffVvrUJUgHYqfaPQ9ZPzDXoDKm9wzzSawK3UbyENX221>.
21. Два роки президентства: топ виконаних і провалених обіцянок Зеленського [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і Діло". – 2021.
22. Дем'яненко Б. Непотизм. – 2017, С. 3-7.
23. Дем'яненко В. & Прядко Т. Популізм у країнах пострадянського простору: особливості та прояви. ДВНЗ «ПХДПУ імені Григорія Сковороди»; Домбровська ЯМ. – 2021, С. 8.
24. Денисенко В. Віктор Янукович під час Помаранчевої революції та за президенства Віктора Ющенка (2004-2009 рр.). Zaporizhzhia Historical Review, 4(56), 159-173. – 2021.
25. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – 2023.
26. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги [Електронний ресурс] // Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. – 2022.
27. Другий пішов: законодавчі успіхи і невдачі президента Зеленського [Електронний ресурс] // ГО "Чесно". – 2021.
28. Єргович П. Зіставний аналіз промов президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of East Slavic languages and literatures). – 2021, С. 37.
29. Єськова К. Специфіка новинарних випусків на каналі «1+1» у рамках телемарафону «Єдині новини». Рекомендовано до видання Президією НТР Національного університету «Запорізька політехніка», – 2022, С. 129.
30. Закон про олігархів. Як Разумков посварився з Зеленським [Електронний ресурс] // DW. – 2021.
31. Закон про олігархів: «юридичний треш» чи «революція» від Зеленського [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2021.

32. Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2021.
33. Закон України "Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022.
34. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022.
35. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». – 2014.
36. Закон України про інформацію [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 1992.
37. Звернення правозахисних організацій щодо вимкнення з цифрової мережі каналів «Прямий», «Еспресо» та «5-й». Український ПЕН. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://pen.org.ua/zvernennya-pravozahysnyhorganizatsij-shhodo-vymknennya-z-tsyfrovoyi-merezhikanaliv-pryamyj-espreso-ta-5-j>.
38. Інтерв'ю Дмитра Разумкова виданню "DW" [Електронний ресурс] // – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/pCGB1MQpfbQ>.
39. Кандидатка від «Євросолідарності» дитячий кардіохірург Юлія Кузьменко подала документи у ЦВК [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2021.
40. Криворучко Д. & Кобрин В. Причини виникнення конституційні конфліктів в Україні. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку, – 2022, С. 113-120.
41. Кулеба Д. офіційна Facebook сторінка міністра МЗС. Про призначення посла Олесі Ілашук [Електронний ресурс]. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/dmytro.kuleba/posts/pfbid02nD516bvqKaet19zgb3jXPGanWLjgRi7pUB6FDg1hL9JfAhwfkpG84nxQAG4YnX4wl>.
42. М'ягков М. & Ордешук П. Вибори 2010 в Україні: чи є підстави говорити про фальсифікації?. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, (3), – 2010, С. 15-40.
43. Масштаб проведення неофіційного опитування Президента України. Дані ОПОРИ [Електронний ресурс] // ГО "Опора". – 2020.
44. Мацієвський Ю. Спокуси авторитаризмом. Критика. – (5-6). [Електронний ресурс] – 2011, С. 21.

45. Михайлишина Д. Д. Як зробити українців менш вразливими до популізму? [Електронний ресурс] / П. Ілляшенко, Д. Яблонівський Д. Михайлишина, // Цент економічної стратегії, аналітична записка, – 2019.
46. Міняйло Н. Офшори, дружини і матері. Хто володіє провідними українськими телеканалами [Електронний ресурс] / Н. Міняйло // Детектор медіа. – 2021.
47. Монтеск'є Ш. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 396.
48. Не лише фотографи: професії депутатів нового скликання Ради [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і Діло". – 2019.
49. Обставини та деталі функціонування злочинної схеми постачання впродовж 2014–15 років вугілля із тимчасово окупованих територій та сприяння терористичним організаціям «ЛНР» та «ДНР» групою громадян України [Електронний ресурс] // ДБР. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hdwmw>.
50. Одноособне управління країною під час війни може спокушати президента-переможця продовжувати правити в "ручному режимі" [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/odnoosibne-upravlinnja-krajinoju-pid-chas-vijni-mozhe-spokushati-prezidenta-peremozhtsja-prodovzhuvati-praviti-v-ruchnomu-rezhimi-ekspert.html>.
51. Олексенко Я. Сучасні PR технології у виборчих кампаніях. – 2022, С. 7
52. Основні статистичні відомості виборчого процесу [Електронний ресурс] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. - № 3. – С. 34.
53. Офіційний брифінг адвокатів Петра Порошенка щодо "вугільної справи" [Електронний ресурс] // Європейська Солідарність. – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/watch/?v=414973230376615>.
54. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 15. – 2023.
55. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2022.
56. Очі Єрмака всюди! Як друзі голови ОП отримують важливі посади [Електронний ресурс] // Bihus info. – 2023.
57. Передвиборна програма партії «Слуга Народу» [Електронний ресурс] // Політична партія "Слуга Народу". – 2019.

58. Побочий І. Політичний популізм і його місце в сучасному протистоянні політичних сил в Україні. Мультиверсум. Філософський альманах. – 2008.
59. Політик 2022 року (грудень 2022р.–січень 2023р.) [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2023.
60. Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2023 р.). Полтава : ПДАУ, – 2023, С. 15-17.
61. Політичні трансформації сучасного суспільства : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 лютого 2023 р.). Полтава : ПДАУ, – 2023, С. 26-34.
62. Портников В. Лавра стає українською [Електронний ресурс] / В. Портников // Еспресо. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hpihn>.
63. Портников В. Про прихильників авторитарного режиму [Електронний ресурс] // Телеканал "Еспресо". – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=5hRF4uEsXic&list=WL&index=20>.
64. Посольство США в Україні, офіційний Twitter акаунт [Електронний ресурс]. – 2021.
65. Президент провів онлайн-зустріч із представниками телемарафону «Єдині новини» [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-proviv-onlajn-zustrich-iz-predstavnikami-telemaraf-81309>.
66. Про затвердження положення про МЗС України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2016.
67. Про призначення О. Ілащук Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Болгарія [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2022.
68. Проект Закону про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2020.
69. Протокол ЦВК про результати виборів народних депутатів України [Електронний ресурс] // ЦВК. – 2019. – С. 34
70. Протокол ЦВК про результати повторного голосування з виборів Президента України [Електронний ресурс] // ЦВК. – 21. – 2019.
71. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [Електронний ресурс] // Конституційний Суд України. – 2021.

- 72.Рішення про вступ України до НАТО – це найкращий спосіб пришвидшити завершення війни та гарантувати мир у Європі – Андрій Єрмак в інтерв'ю нідерландським ЗМІ [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2023.
- 73.Розслідування: "Mr. Petro Incognito. Таємна відпустка президента Порошенка" [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/28983515.html>.
- 74.Розслідування: "Амігос. Іспанські вілли президента і його друзів" [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=sqiBm12IGdU>.
- 75.Розслідування: «Плівки Тупицького»: як розмови голови Конституційного суду викривають його причетність до суддівського шахрайства [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/31011125.html>.
- 76.Русиняк А. Нормативна теорія взаємовідносин медіа та політики: суть та основні моделі. Матеріали Всеукраїнської конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри»(м. Івано-Франківськ. 12-13 жовтня 2017 р.), – 2017, С. 47.
- 77.Рябчук М. Від «хаосу» до «стабільності»: хроніка авторитарної консолідації. Київ: К.І.С., – 2012, С. 288.
- 78.САП відкрила справу через розслідування журналістів по розкраданнях в ОПК [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sap-otkryla-delo-rassledovaniya-zhurnalistov-1551277683.html>.
- 79.Скрипник О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. ScienceRise: Juridical Science, (2 (12)), – 2020, С. 18-23.
- 80.Соломін Є. Телепроект «Єдині новини» та «Freedom» як спосіб інформаційного спротиву російській агресії та засіб регулювання медіасферою під час війни. – 2023, С. 67
- 81.Спільна заява “Прямого” і “5” про створення “Вільних медіа” [Електронний ресурс] // Телеканал "Прямий". – 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://prm.ua/spilna-zaiava-priamoho-i-5-pro-stvorennia-vilnykh-media>.
- 82.Справа проти П. Порошенка щодо розпалювання "релігійної ворожнечі" через надання України Томосу [Електронний ресурс] // ДБР. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hdwxn>.
- 83.Справи проти Петра Порошенка [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і Діло". – 2021.
- 84.Стаття 15 "Про заборону цензури" [Електронний ресурс] // Конституція України.

85. Степаненко О. Аналіз кадрових змін в діючій політиці Президента В. Зеленського як фактор люстрації в сучасному політичному просторі країни [Електронний ресурс] / Степаненко О. Г. // "Гілея". – 2019. – С. 9.
86. Стогова О. «Популізм як різновид авторитаризму» [Текст] / О. В. Стогова // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання» (18-19 листопада 2011 року): у 4 – X ч. – Хмельницький, – частина перша. – 2011, С. 122-125.
87. Суспільно-політичні настрої населення [Електронний ресурс] // Соціологічна група "Рейтинг". – 1111. – 2021.
88. Тегза К. Популізм у політичному дискурсі України (Bachelor's thesis, КПІ ім. Ігоря Сікорського). – 2019.
89. Тисячний В. Виборчі кампанії в Україні 2019 року та вплив їх результатів на взаємодію гілок влади в Україні. [Електронний ресурс] / Тисячний В. А. – 2019.
90. Ткач О. Згорання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. Політичні дослідження/Political Studies: Український науковий журнал, (2), – 2021, С. 170-185.
91. У Берліні завершилися переговори на рівні політичних радників лідерів країн «Нормандської четвірки» [Електронний ресурс] // Офіс Президента. – 2022.
92. У справі про вбивство Шеремета мають бути зібрані додаткові докази - Рябошапка [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://interfax.com.ua/news/general/638319.html>.
93. Ексклюзивне інтерв'ю: "Ірина Венедіктова: В розмові з Зеленським про моє призначення прізвище Порошенка не звучало" [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/04/7/7246769/>.
94. Умланд А. Внутрішньополітичні події в Україні воєнного часу від лютого 2022 року [Електронний ресурс] / А. Умланд, П. Бурковський // Критика. – 2023.
95. Харитонов Є. Харитонova О. & Харитонova О. Політичні цінності і рекодифікація українського цивільного законодавства. – 2020.
96. Цит. за: <https://eurosolidarity.org/2022/01/04/mizhnarodni-partnery-zayavyly-pro-pollitychni-motyvy-spravy-proty-poroshenka/>.
97. Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм. Уявна подібність та сутнісна різниця, – 2003.
98. Шаповал Ю. Справа Гонгадзе // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво. – 2011.

99. Якими українці бачать відносини України і Росії: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року [Електронний ресурс] // КМІС. – 2022.
100. Яременко Б. офіційна Facebook сторінка народного депутата. Публікація щодо призначення пані посла Олесі Ілащук [Електронний ресурс]. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/bohdan.yaremenko/posts/pfbid02DCBP12QXHbPzJxLiV62hMthRgmr12UaK31y3q41myUdVc6kUUxJDkd7C8DVyUKe3l>.
101. Bermeo N. On Democratic Backsliding. *Journal of Democracy*, 27(1), – 2016, P. 5-19.
102. Castaldo A. & Verzichelli L. Technocratic populism in Italy after Berlusconi: The trendsetter and his disciples. *Politics and Governance*, 8(4), – 2020, P. 485-495.
103. Critics say a new media law signed by Zelensky could restrict press freedom in Ukraine. [Електронний ресурс] // *The New York Times*. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2022/12/30/world/europe/zelensky-journalism-law-free-speech.html>.
104. Crosier M. Huntington S. & Watanuki J. *The Crisis of Democracy: On the Governability of Democracy*. – 1975, P. 23.
105. D’Anieri P. & Kuzio T. Ukraine after five years of conflict. *Eurasian Geography and Economics*, 60(1), – 2019, P. 1-5.
106. Dataset of countries and territories [Електронний ресурс] // Freedom house. – 2023.
107. Dustmann C. B. Eichengreen S. Otten. A. Sapir. G. Tabellini, G. Zoega. *Populism and trust in Europe*. VOX, – 2017.
108. Giroux H. White nationalism, armed culture and state violence in the age of Donald Trump. *Philosophy & Social Criticism*, 43(9), – 2017, P. 887-910.
109. Gunther R. Montero J. & Linz, J. (Eds.). *Political parties: old concepts and new challenges*. Oxford University Press. – 2002, P. 23-47.
110. Haran O. *Nations in transit* / Haran O., Pavlenko R. // *Democratization in East Central Europe and Eurasia* / Haran O., Pavlenko R.. – New York: Freedom house, 2004. – (Rowman and Littlefield publisher). – P. 624–648.
111. Hawkins K. M. Read, & T. Pauwels, *Populism and its causes*. *The Oxford handbook of populism*, – 2017, P. 267-286.
112. Lindner R. & Aichholzer G. *E-democracy: Conceptual foundations and recent trends*. *European e-democracy in practice*, 11-45. – 2020, P. 38

113. McCarthy J. Authoritarianism, populism, and the environment: Comparative experiences, insights, and perspectives. *Annals of the American Association of Geographers*, 109(2), – 2019, P. 301-313.
114. McGee L. Hungary says it would not arrest Putin if he entered the country [Електронний ресурс] / Luke McGee // CNN. – 2023.
115. McKay B. & Colque G. Populism and its authoritarian tendencies: The politics of division in Bolivia. *Latin American Perspectives*, – 2021, P. 7-13.
116. Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and opposition*, – 2004. – 39(4), P. 541-563.
117. New media law: Tool to fight Russian propaganda or censorship attempt? [Електронний ресурс] // The Kyiv Independent. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://kyivindependent.com/new-media-law-tool-to-fight-russian-propaganda-or-censorship-attempt/>.
118. Onuch O. & Hale H. *The Zelensky Effect*. Oxford University Press. – 2022, P. 40.
119. Prokor M. & Piechowiak-Lamparska J. Стосунки влади з олігархією на Україні та їх вплив на формування української політики (інформаційний вимір). W: Інформаційне Забезпечення Транскордонного Співробітництва України. Луцьк: Вежа-Друк. Prokor, M., & Piechowiak-Lamparska, J. Стосунки влади з олігархією на Україні та їх вплив на формування Української політики (інформаційний вимір). W: Інформаційне Забезпечення Транскордонного Співробітництва України. Луцьк: Вежа-Друк. – 2013.
120. Shils E. The virtue of civil society. *Government and opposition*, 26(1), – 1991, P. 3-20.
121. Sinha S. Fragile hegemony: Modi, social media and competitive electoral populism in India. *International Journal of Communication*, 11(2017), – 2017, P. 415-418.
122. Stojanovic M. A Year of War in Ukraine: Upholding Media Freedom Under Fire [Електронний ресурс] / M. Stojanovic, M. Collin // Analytical center "Balkan Insight". – 2023.
123. Taggart P. Populism and the pathology of representative politics. In *Democracies and the populist challenge*. Palgrave Macmillan, London, – 2002, P. 62-80.
124. Ukraine: Authorities should withdraw the draft media law [Електронний ресурс] // European federation of journalists. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://europeanjournalists.org/blog/2022/07/08/ukraine-authorities-should-withdraw-the-draft-media-law/>.

125. Ukraine: Council adopts EU-Ukraine association agreement [Електронний ресурс] // Council of the EU. – 2017.
126. Ukraine’s president offshores revisited: Swiss trust and millions moved out of Ukraine [Електронний ресурс] // OCCRP "Panama papers". – 2016. Режим доступу до ресурсу: <https://www.occrp.org/en/panamapapers/persons/poroshenko/>.
127. Ukraine’s reporters adapt amid media restrictions and pressure of war [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/05/ukraines-reporters-adapt-amid-media-restrictions-and-pressure-of-war>.
128. Unternehmen von Ukraines Präsidenten unter Betrugsverdacht [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/ukraine-tv-sender-von-poroschenko-steht-unter-betrugsverdacht-14553976.html>.
129. Wodak R. & Krzyżanowski M. Right-wing populism in Europe & USA: Contesting politics & discourse beyond ‘Orbanism’ and ‘Trumpism’. Journal of Language and Politics, 16(4), – 2017, P. 471-484.

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: Прояви авторитарної політики в Україні після 2019 року

Студентка: Шийко Марія Миколаївна

Рік навчання, факультет: ФСНСТ-4

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор кафедри політології НаУКМА Гарань О.В

Рецензент: старший викладач Шаповалов С. А.

Захищена “_____” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи: в роботі показано, як влада Володимира Зеленського та його партія «Слуга народу» з 2019 року використовують риси авторитарного

управління. Також дослідили популізм як один з інструментів авторитарної політики. Використовуючи визначення популізму та авторитаризму О. Стогової, М. Чабанної, Ю. Мацієвським; іноземних дослідників Р. Taggart, Vermeo, N., С. Mudde, К. Hawkins, Е. Shils та доповнюючи аналізом державних документів, соціологічних рейтингів, аналізів та публікацій – робимо висновок про присутність багатьох рис авторитарного правління у владі Володимира Зеленського. На прикладі чисельних ситуацій з моменту обрання нової влади у 2019 році доводимо, що хоч політичний режим і залишається наразі демократичним (а частковий авторитаризм можна ігнорувати через виправдану потребу посиленого контролю та воєнний стан) – після закінчення війни ця тенденція є прямою небезпекою для стратегічних інтересів України щодо вступу до ЄС та НАТО. Надаємо рекомендації для покращення, аналітику загроз та можливих ризиків у випадку більшої концентрації влади у повоєнний час.